

PRIKAZI

Jesus Riosalido, TESORO DE REGLAS, GRAMATICA ARABE COMENTADA. Instituto Hispano-Arabe de Cultura, segunda edicion, Madrid, 1985.

Problem nastave arapskog jezika prisutan je, još uvijek, u mnogim zemljama, pošto se ona u školama i univerzitetima bazira, uglavnom, na udžbenicima koji nisu u potpunosti prilagođeni potrebama savremenog života i savremenim metodama nastave stranih jezika.

U posljednje vrijeme svjedoci smo odlučne namjere i upornih nastojanja arabista da se prevaziđu dosadašnji okviri nastave arapskog jezika i da udžbenici koji se koriste u nastavi udovolje svim zahtjevima savremenog života.

U tom cilju Španjolsko-arapski institut za kulturu iz Madrida izdao je drugo izdanje Gramatike arapskog jezika sa komentarom španjolskog arabiste i diplomate Jesusa Riosalida što, bez svake sumnje, predstavlja još jedan korak ka unapređenju nastave arapskog jezika.

Autor je, kako sam naglašava u uvodu, kako za vrijeme svog školovanja tako i za vrijeme svoje diplomatske službe primijetio da su vježbe u udžbenicima kojima se služe studenti sastavljene od tekstova kojima se oponašaju već poznati, stari tekstovi koji ponekad zahtijevaju veliki napor da bi se uopšte i shvatili. Po njemu, i to je jedan od razloga potiskivanja arapskog jezika u drugi plan unutar nastavnih programa u školama mnogih zemalja.

Da bi se to stanje promijenilo i da bi arapski jezik u nastavnim programima škola zauzeo mjesto koje zaslužuje, on je preduzeo odlučne korake u cilju konačnog prilagodavanja nastave arapskog jezika savremenim potrebama.

Udžbenik se sastoji iz dva dijela. Prvi dio je potpuno na arapskom jeziku u obliku osnovnog teksta namijenjenog za sve studente "bez obzira na različite nacionalnosti".

Svaka lekcija, od ukupno dvadeset pet, počinje osnovnim gramatičkim pravilima, vrlo jednostavno izloženim. Zatim slijede prak-

tične vježbe koje studenti treba sami da urade. Vježbe su međusobno povezane tako da se svaka bazira na prethodnim, što znači da se ne može preći s jedne vježbe na drugu a da nije potpuno savladano i usvojeno gradivo iz prethodne lekcije.

Sve lekcije se završavaju odlomkom za čitanje i popisom riječi koji se dijeli na dva dijela. U prvom dijelu su riječi koje su upotrijebljene u lekciji, a u drugom gramatički izrazi i izrazi u opštoj upotrebi.

Autor računa na mogućnost razgovora u učionici na arapskom jeziku i to od prvog dana, pod uslovom da se ograniči na upotrebu riječi datih iza lekcije.

Drugi dio, koji je sastavljen kao jedna samostalna cjelina, napisan je na španjolskom jeziku i sadrži rječnik po lekcijama u kome su navedene sve riječi upotrijebljene u prvom dijelu knjige kao i neka gramatička objašnjenja koja nisu mogla biti izložena u prvom dijelu zbog nedostatka prikladnih riječi koje studenti poznaju i vladaju njima.

Uz udžbenik se preporučuje upotreba magnetofonskih traka na koje su snimljeni tekstovi za čitanje s kraja svake lekcije što će mnogo pomoći na polju izgovora i muzike jezika.

Što se tiče odabira tekstova, odnosno riječi koje su upotrijebljene u vježbama i tekstovima, treba reći da autor nastoji da budu zastupljene riječi i izrazi neophodni za svakodnevnu upotrebu iz raznih oblasti života kao što su: putovanje, hotel, turizam i sl. kao i iz oblasti nauke i umjetnosti, poljoprivrede i industrije, politike i ekonomije, da bi se na taj način učenje jezika učinilo zanimljivijim.

Mišljenja smo da je u tome, bar donekle, uspio i da je ovom knjigom dao značajan doprinos unapređenju nastave arapskog jezika koja se konačno počinje usklađivati i prilagođavati savremenim potrebama.

Faruk Babić

Paolo Minganti, APPUNTI DI METRICA ARABA.-Roma: Istituto per l'Oriente, 1979.-23 p.; 21 cm.-(Sussidi didattici, 1)

U uvodu posthumno objavljenih "Bilježaka o arapskoj metrici" profesora P.Mingantija stoji: "...il professor Minganti e profondo e finissimo intenditore di poesia araba antica e moderna...". Pisac uvoda, M.Vallaro, govoreći o ovoj knjizi ističe da je to dobar priručnik u kome su jasno i ukratko izložena pravila poetskog jezika i ujedno prvi i dosad jedini na talijanskom jeziku u kome je grafički jasno prikazana tradicionalna teorija metričkih krugova. Sam autor, pak, u kratkoj bilješci prije teksta kaže da je ovaj rad koncipiran kao priručnik za predavanja, te da bilješke nastoje biti jednostavan vodič za skandiranje arapskih klasičnih stihova i moderne, "slobodne" poezije.

Odmah iza ovog kratkog uvoda autor objašnjava pravila skandiranja (rastavljanja riječi na slogove koji sačinjavaju stope). Potom slijede primjeri metričke analize. Autor navodi stih na arapskom i u prevodu na talijanski. Zatim taj stih daje u transkripciji, rastavljen na slogove i stope, a potom grafičku sliku metra. Na kraju navodi ime pjesnika, godine njegovog života i naziv metra. Za primjere ne uzima samo stihove iz klasične arapske poezije, nego i savremenu, "slobodnu" poeziju (Nazik al-Malaika, Nizar Qabani, Badr Šakir as-Sayab) uklapa u formu klasičnih arapskih metara, a objašnjenje, istina dosta šturo, metričkih osobina savremene poezije nalazimo pri kraju ovog rada. Autor naime navodi da se metričke promjene u novoj, "slobodnoj" poeziji najčešće svode na zamjenu klasičnog metra slobodnim ponavljanjem jedne stope tog metra, a promjena broja stopa u svakom stihu donosi novi metar koji sa klasičnim ima zajedničke osnovne stope. Autor dalje navodi osnovne podatke o formi klasičnog stiha, njegovoj podjeli na polustihove, te na metričke stope sastavljene

od sebeba (dio stope sastavljen od tri suglasnika) i veteda (dio stope sastavljen od dva suglasnika).

Drugi dio ovog rada sačinjava grafički prikaz pet metričkih krugova klasične arapske poezije. P.Minganti navodi formu svakog metra, njegovu podjelu na sebebe i vetede, a potom sebebe i vetede ucrtava u metrički krug. Posmatranjem ovih krugova postaje jasno zbog čega su određeni metri svrstani u određeni krug, odnosno kolika je sličnost među njihovim stopama. Autor navodi i dodatne metre za I, II i IV krug, metre koji: "Non usati da arabi ma da arabizzati sono i seguenti metri". Na žalost, autor ove metre samo nabraja (*maqlûb al-basîf, mustafîl, mumuadd, mutawâfir, mutta'id, munsarid i muţarid*) i rastavlja njihove stope na sebebe i vetede, bez ikakvog dodatnog objašnjenja o njihovoj upotrebi. Na kraju autor daje grafički prikaz 16 osnovnih metara i promjena koje se dešavaju unutar svakog od njih. Pri tome navodi promjene aruda (posljednja stopa prvog polustiha) i darba (posljednja stopa drugog polustiha), te najčešće promjene u ostalim stopama. Međutim, nigdje ne spominje naziv tih promjena, način njihovog nastanka, niti formu promijenjenih stopa.

Iako autor u uvodu naglašava da je ova knjiga priručnik za predavanja, ipak smatramo da je u pripremi za štampu taj priručnik trebalo dopuniti objašnjenjima ili barem uputama na dodatnu literaturu. Jer, u ovoj formi priručnik može biti razumljiv samo izuzetno dobrim poznavacima arapske metrike, a ne i širem krugu čitalaca. Grafički prikaz metričkih formi jeste neophodan, ali ne i dovoljan.

Svetlana Milić

Adamović Milan: KONJUGATIONSGESCHICHTE DER TÜRKISCHEN SPRACHE, E.J. Brill, Leiden, 1985, str. XVII + 337 + 2 karte

Knjiga koju ovom prilikom želimo prikazati predstavlja, po našem mišljenju, vrijedan doprinos izučavanju historijske gramatike osmansko-turskog jezika, i to zbog sljedećeg: *prvo*, u njoj je, na temelju impozantnog broja (65!) izvora, akribično i studiozno obradena

historija konjugacije, tj. razvoj finitnih gl. formi koje, u okviru date sisteme, čine najdinamičniji i promjenama najpodložniji segment jezika; *drugo*, uprkos relativno dugom periodu institucionalne inauguracije turkologije, na sistematskom izučavanju dijahronijske ose

osmansko-turskog jezika, sudeći na osnovu postojećih publikacija, urađeno je, u globalu, relativno malo. Stoga već sama pojava ovakve studije privlači osobenu pažnju i kao čin usredsređenog i promišljenog istraživanja zavidnih naučnih dometa.

Djelo o kojem je riječ sastoji se od sljedećih cjelina:

1) *Einleitung* (1-26, uključujući i opće napomene o karakteristikama korištenih izvora), 2) *Tempora und Modi in historischer Beziehung* (27-308), 3) *Das Konjugationssystem in Wandel der Sprachgeschichte* (309-332), 4) *Sachindex* sa geografskim kartama Turske i Balkanskog poluostrva (333-337). U njemu su, uz pobrojano, dati i kraći predgovor (*Vorwort*, IX-X), te popis skraćenica (*Abkürzungen*, XI-XVII).

U uvodnom dijelu (*Einleitung*, 1-7) autor navodi značajnije događaje i godine iz seldžučkog i ranoosmanskog perioda, te pregnantan historijat Osmanskog Carstva od 16. do 20. st. Iza toga slijede napomene o počecima pismenosti kod Turaka (Osmanlija) i izvorima koji su korišteni za istraživanje. Zadržavajući se na korpusu kao relevantnom predlošku jezičkih istraživanja, ističemo da se navedeni izvori mogu podijeliti na arabičke (tj. one koji su pisani arapskim pismom) i latiničke, te da obuhvataju raznovrsne pjesničke i prozne tekstove - hronike, historijske izvore, gramatike, razgovornike, rječnike, glosare, zbirke poslovice i dr.

Centralni dio studije (*Tempora und Modi...*, str. 27-308) tiče se razvoja finitnih gl. formi osmansko-turskog jezika: predikativnih sufiksa, aorista na *-r*, futurskih formi na *-isar*, *-acal*, *-ici*, prezenta na *-yürür*, *-yi*, *-y*, *-yörür*, *-yor*, *-verir*, preterita na *-di*, formi perfekta na *-miş*, *-ubdurur* i *-iq*, pomoćnih gl. *idi* i *iniş*, imperativa, voluntativa, optativa, potencijala i necesitativa.

Pitanju geneze i evolucije ličnih nastavaka prezenta pomoćnog gl. *imek* posvećeno je dosta pažnje budući da je ono bitno za poimanje razvoja kategorije predikativnosti, kao i procesa transformacije nekih gl. imena (obilježje imenska negacija *degül*) ka finitnoj gl. formi (obilježje gl. negacija *-mehma*). Stoga autor uz svaku gl. formu, uz koncizne napomene o njenoj etimologiji, razvoju i obilježju primjera razvrstanih prema gramatičkim licima, daje pregled ličnih nastavaka te forme, njihove alternativne ili sekundarne i, nerijetko brojne, dijalekatske varijante.

U ovome kratkom prikazu usredsređujemo pažnju na one segmente studije koji nam se čine posebno interesantnim. Tu, prije sve-

ga, ubrajamo izlaganje o razvoju konkretnog prezenta čija je pojava, zajedno sa ekspanzijom intencionala-futura na *-(y)acac*, znatno utjecala na pomjeranja članova sisteme finitnih gl. formi osmansko-turskog jezika. Uprkos činjenici da je prvi naučni rad o ovome prezentu publiciran davne 1918. godine (W. Bang), tek s pojavom ove studije on je sistematski i studiozno obrađen kroz sve njegove razvojne etape, morfološku pojavnost i dijalekatsku varijantnost. Prvi dio izlaganja posvećen je prezentu na *-yürür* i njegovim varijantama (str. 116-146), drugi prezentu na *-yörür*, uključujući također njegove potonje varijante ("*Nachfolger*", 147-171); a završni prezentu na *-yor* kao "jednoj od najmarkantnijih pojava turskog jezika Republike Turske" (str. 158). Za prezent na *-yor* autor navodi da nije nastao prije 18. stoljeća, te da se početkom 20. st. ustalio tip paradigme sa spojnim vokalom klase "i", npr. *gelmeyor > gelmiyor* (str. 160). Iza toga slijede brojne varijante ovoga prezenta u anadolskim i balkanskim dijalektima, te karta Republike Turske (str. 165) iz koje se vidi da zona prezenta na *-yor* obuhvata zapadni dio Anadolije (približna granica Tokat, Divriği, Malatya, Antep), a zona prezenta na *-yi(r)* istočnu i sjeveroistočnu Anadoliju. Pažnju privlače i izuzetno značajne opservacije o prezentu na *-yer* (delabijaliziranoj varijanti prezenta na *-yör < -yörür*), posebno zbog njegove morfološke kontaminacije sa aoristom na *-r*. Ističući da se radi o "relativno zamršenom procesu" (str. 157), autor utvrđuje četiri faze korelativnih odnosa ovih dviju formi, pri čemu se prva i četvrta (faza) dijametralno razlikuju po odsustvu/prisustvu jasne opozicije među njima.

U završnom dijelu knjige (*Das Konjugationssystem im Wandel der Sprachgeschichte*) autor rezimira rezultate prethodnih istraživanja, ali istovremeno daje nove opservacije o historiji jezika i razvoju finitnih gl. formi. Pri tome konstatira da taj razvoj teče kroz dva osobena sloja ("*Schicht*"): a) kroz fonetske promjene predikativnih nastavaka, npr. *bulursin > bulursun*, b) kroz promjene morfološke prirode tih nastavaka (str. 309), koje dovode do stvaranja sekundarnih varijanti. Te sekundarne varijante mogu, kako ističe sâm autor, nastati kontaminacijom dviju morfema ili, pak, analogijom. Nju susrećemo kod ličnog nastavka *-sin* (od zamjenice *sen*, ali po analogiji sa ličnim nastavkom *-siz*) i nastavka *-um* koji se, od 15. st., susreće u aoristu i perfektu (*alur + um*, *almış + um*), a koji je teško objasniti bez djelovanja analogije sa posesivnim sufiksom (str. 310). Tabela koja

je priložena uz ovo izlaganje (Die wichtigsten Veränderungen im Bereich der Personalmorpheme, str. 312) izuzetno je interesantna i korisna i, po skromnom mišljenju autora ovoga prikaza, otvara sasvim nove uglove gledanja na izuzetno važan problem evolucije predikativnih nastavaka. Promjene finitnih gl. formi u završnom su poglavlju date kroz pet razvojnih etapa, uz korisne napomene o fonetskim karakteristikama leksičkog sloja.

Studija M. Adamovića *Konjugationsgeschichte der Türkischen Sprache* predstavlja krupan doprinos izučavanju historijske gramatike osmansko-turskog jezika. Zahvaljujući velikom broju izvora i podataka, visokom naučnom dometu i originalnim opservacijama i rezultatima istraživanja, ona je sama po sebi nezaobilazna bibliografska referenca za mnoga buduća istraživanja na polju lingvističke turkologije.

Ekrem Čaušević

SRPSKOHRVATSKO-PERZIJSKI RJEČNIK - Ambasada Islamske Republike Iran, Beogradski Izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1990, str. 522

Nedavno je Ambasada Islamske Republike Iran u Beogradu izdala prvi srpskohrvatsko-perzijski rječnik. Objavljivanje ovog rječnika zainteresovalo je ne samo iraniste nego i sve one koji se u svom radu bave proučavanjem indoevropskih jezika.

Pod pojmom perzijski jezik podrazumijevamo jezik države Irana, iako se ovim jezikom govori i u Afganistanu, Beludžistanu, Pakistanu, nekim dijelovima SSSR-a, Iraka, Sirije i drugdje. Perzijski i ostali iranski jezici sa indijskim jezicima formiraju indoiransku grupu, koja sa većinom evropskih jezika sačinjava indoevropsku grupu jezika, kojoj pripada i naš, srpskohrvatski jezik.

Činjenica da smo do sada za rad na ovom jeziku najviše koristili ruske rječnike, te da se jedini perzijsko-srpskohrvatski rječnik nalazi u sklopu *Perzijske hrestomatije* (Šaćir Sikirić, Sarajevo, 1955.) govori koliko nam je bio potreban ovakav rječnik.

Srpskohrvatsko-perzijski rječnik sastoji se od: *Predgovora, Uvoda, Opštih napomena, Rječnika i Dodatka.*

U *Predgovoru i Uvodu* ističe se da ovaj rječnik ima za cilj da iranskim studentima pomogne u čitanju jednostavnih srpskohrvatskih tekstova, ali da može poslužiti i Jugoslovenima koji uče perzijski jezik. Autor navodi da su, prilikom sastavljanja rječnika, uvrštene riječi koje su u širokoj upotrebi u današnjoj jugoslovenskoj štampi, ali nas ne upoznaje sa jezičkim materijalom koji je poslužio kao izvor za pravljenje rječnika.

Opšte napomene sastoje se od kratkog uputstva za korištenje rječnika, srpskohrvatskih skraćenica za oznaku vrsta riječi, roda i broja, perzijskih skraćenica vezanih za oblasti kojima riječi pripadaju, te tabele grafema la-

tinice, ćirilice i perzijskog jezika sa primjericima riječi.

U *Rječniku* je, na 361 stranici, smješteno, kako sam autor kaže "10.000 najfrekventnijih riječi savremenog srpskohrvatskog jezika". Ipak se primjećuje da se u rječniku pojavljuju i neke francuske riječi, npr: *afiša, blanket, brazletna*, itd., koje nisu toliko frekventne u našem jeziku nego su uobičajeniji njihovi ekvivalenti *plakat, obrazac, narukvica*...

Kod većine riječi dati su samo perzijski ekvivalenti, rijetko je rađena semantička razrada određenih leksičkih jedinica, a osjeća se i nedostatak većeg broja frazeologizama.

Pored srpskohrvatskih riječi stoje oznake za rod i oznaka za množinu, ukoliko se radi o imenicama, ili oznaka za vrstu riječi ukoliko su u pitanju zamjenice, pridjevi, prilozi, prijedlozi, veznici, rječce ili glagoli, koji su dati u infinitivu.

Uočljiv je velik broj slučajeva kada oznaka za vrstu riječi nije tačno napisana, pa je: *dobro, glasno, hotimice, jesenas, jutros, kradom, zimi, žurno* itd. svrstano u pridjeve, a *dug, današnji, dački, lanijski, letimičan, mjesecni* itd. u priloge. Prilogom je označena većina prijedloga: *duž, iznad, ka, kroz, među, nad, pod* itd., ali i neki veznici: *dok, jedino, nego, tek*. Zamjenice: *kakav* je prilog, *išta* je prilog, a *što* je prilog itd. U gramatici srpskohrvatskog jezika, koja je data na kraju rječnika, većina ovih oznaka je tačno stavljena pored odgovarajućih vrsta riječi, iako se i tu javljaju greške, pa su: *do, dok, još, bar, baš, zato, stoga, zašto* svrstani u priloge.

Nekada perzijski ekvivalent nije adekvatan srpskohrvatskoj riječi. Naša riječ *zahod* prevedena je perzijskom sintagmom koja znači "zalazak sunca", što je više u upotrebi u

slovenačkom nego u srpskohrvatskom jeziku. Kod riječi *balance* nalaze se perzijske riječi u značenju "vaga, ravnoteža", pa se može pretpostaviti da je autor mislio na *balans* ali da je pogrešno napisana naša riječ.

Perzijska sintagma, koja se nalazi kod riječi *bjelančevina*, doslovno znači "bijelo jajeta" pa nikako ne može značiti bjelančevina nego samo bjelance.

Ima slučajeva kada je potpuno promijenjen redoslijed značenja riječi, pa su: kod riječi *eksport* stavljene riječi koje znače *eksporte*, kod *eksportovati* riječi u značenju *eksport*, a kod *ekspeza* glagol *eksportovati*. Isti je slučaj između imenice *čualica* i glagola *čutai*, te između priloga *sasvim* i glagola *sašiti*, *šiti*.

Kod priloga *načisto* stoji glagol "biti načisto", a kod glagola *buncaiti* nalazi se samo imenica u značenju "besmislica, budalaština", a nedostaje perzijski pomoćni glagol "činiti, raditi".

Kod nekih povratnih glagola nedostaje povratna zamjenica *se* ili, kao kod prelaznog glagola *buditi*, *probuditi* stoji perzijski povratni glagol "buditi se, probuditi se". Glagoli *dovzolit*, *dozvoljavati* i *doznati*, *doznavati* imaju potpuno iste perzijske ekvivalente, a to nikako ne može biti isto ni u našem ni u perzijskom jeziku. Isti je slučaj i kod glagola *čekati*, *dočekati* i *četkati*, *očekati* kod kojih stoje perzijski glagoli u značenju "čekati, očekivati". Mogu se pronaći i slučajevi da naši isti glagoli imaju različit perzijski ekvivalent, pa na str. 173 stoji glagol *odlaziti*, *otići*, a na str. 185 glagol *otići*, *odlaziti* sa potpuno različitim perzijskim glagolima.

Poslije osnovnog rječničkog sadržaja, slijedi "Dodatak" (str. 363-522) koji se sastoji od: *Iste riječi u srpskohrvatskom i perzijskom jeziku* (str. 367-369); *Geografski nazivi* (str. 371-386); *Ilustracije* (str. 387-450) i *Gramatika srpskohrvatskog jezika* (str. 451-522).

U poglavlju *Iste riječi u srpskohrvatskom i perzijskom jeziku* obrađene su one riječi koje se kod nas tretiraju kao turcizmi, a preuzete su iz turskog, perzijskog i arapskog jezika.

Posebno poglavlje čine *Ilustracije*, koje su date radi lakšeg pamćenja pojedinih riječi. U 23 dijela nalaze se nazivi nekih pojmova iz geografije, detaljno su obrađeni nazivi pojedinih dijelova ljudskog tijela, imena nekih sisavaca, ptica, domaćih životinja, riba, vodo-

zemaca, grizavaca, te nazivi za neke vrste povrća, voća i vrtnog cvijeća. Ovdje su dati i nazivi predmeta koji se nalaze u kuhinji, nazivi kućanskih aparata, vodoinstalaterskog alata, cipela, muzičkih instrumenata, letjelica, dijelovi bicikla, motocikla, automobila, motora sa unutrašnjim sagorijevanjem i nazivi pojedinih borilačkih sportova, te najfrekventnijih termina vezanih za igre loptom. Ovaj dio rječnika veoma je detaljan i koristan.

Gramatika srpskohrvatskog jezika urađena je temeljito, pa i pored sitnijih štamparskih grešaka i onih koje su nastale zbog nepoštovanja pravila palatalizacije, jotovanja i sl., daje dobar prikaz naše gramatike.

Imajući u vidu činjenicu da je ovaj rječnik pravljen za iranske studente, razumljivo je što perzijske riječi nisu vokalizovane, što nema prezentskih osnova uz glagole, što su veoma rijetko stavljeni prijedlozi koji idu uz dati glagol, što se glavni i redni brojevi ne nalaze u rječniku nego samo u gramatici srpskohrvatskog jezika i to tako što su dati samo na našem jeziku a na perzijskom samo po nekoliko primjera. Zbog ovoga korisnici rječnika, kojima perzijski nije maternji jezik, moraju uz ovaj konsultovati i druge rječnike.

Možda su se i neke naše riječi trebale akcentirati, da se izbjegne zabuna u značenju, pogotovo u gramatici srpskohrvatskog jezika gdje je još trebalo staviti i dužine na vokale, ali je svakako trebalo označiti riječi koje se upotrebljavaju u figurativnom značenju i dati primjer za takvu upotrebu, jer korisnici rječnika mogu lako pogriješiti ako za riječ *balvan* uzmu dati perzijski ekvivalent u značenju "glupan" (str. 10).

S obzirom da je ovaj rječnik pisao Abdelkerim Aziz, Iranac koji je doktorant na Katedri za ruski jezik i koji, očigledno, ne poznaje i ne osjeća sve fineze srpskohrvatskog jezika, nužna je bila saradnja sa serbokroatistom, čime bi se izbjegla većina grešaka a rječnik, u koji je bez sumnje uloženo dosta vremena i truda, dobio bi na vrijednosti.

Na kraju treba reći da su studenti i nastavnici perzijskog jezika, a i mnogi drugi, ovim prvim srpskohrvatsko-perzijskim rječnikom dobili neophodan priručnik čije će vrijednosti i mane najbolje pokazati vrijeme.

Vesna Đukić

Mehmed Mejlija Guranija, IZBOR IZ POEZIJE. Priređivači dr Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako. Svjetlost, Sarajevo 1989, 199 str.

Sarajevski pjesnik i kaligraf Mehmed Mejlija Guranija (1713-1781) predstavlja jednu od istaknutih ličnosti kulturnog kruga Sarajeva u 18. vijeku, te kao takav i danas pobuđuje interesovanje istraživača ovog segmenta naše kulturne baštine. Izbor iz poezije ovog pjesnika sa uvodnim poglavljem priredili su dr Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako koji su svojim i pojedinačnim i zajedničkim radom na izučavanju naše književnosti na orijentalnim jezicima postigli značajne rezultate. Tom nizu uspjeha svakako treba dodati i ovaj najnoviji koji nam osvjetljava ličnost i dio stvaralaštva Mehmeda Mejlije Guranije.

Uvodni dio pod naslovom *Mehmed Mejlija Guranija - pjesnik Bosne XVIII stoljeća* (str. 7-37) posvećen je prezentiranju dosadašnjih istraživanja o ovom autoru. Pri tome je posebno ukazano na brojnost manuskripata u kojima su sačuvani Mejlijini stihovi. U ovom dijelu je naročito istaknuto da je o ovom pjesniku ljetopisac Mula Mustafa Bašeskija (1731. ili 1732-1809) kao njegov savremenik i sugrađanin "prvi ostavio pisano svjedočanstvo na turskom jeziku". O Mejliji je pisao i Sejfudin Kemura i dao dosta biografskih podataka, zatim Safvet-beg Bašagić koji se u svojoj obradi koristio originalnim rukopisnim djelima, te Mehmed Handžić koji je, između ostalog, preveo i objavio Mejlijinu pjesmu o Sarajevu. Hazim Šabanović se u svojoj *Književnosti Muslimana BiH na orijentalnim jezicima* oslanjao na već objavljene radove, ali i naveo neobjavljene izvore i literaturu u kojima se ovaj pjesnik spominje, te time dao značajne podatke potrebne za dalja i opsežnija istraživanja. Međutim, najznačajnije i najopširnije podatke o djelu ovog pjesnika donio je Mehmed Mujezinović u studiji "Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije" (*Naše starine IV*, Sarajevo 1967, str. 131-168). Stoga je ovoj studiji i posvećena dužna pažnja, uz naznaku pogrešnog prevoda jednog dijela teksta iz Bašeskijinog *Ljetopisa* koji se odnosi na Mejliju. Ovdje je donesen i prepis *tariha* sa Mejlijinog nadgrobnog nišana čiji je autor pjesnik Ahmed Zekić - Vehbi sa Mujezinovićevim prevodom. Međutim, priređivačima se potkrala greška, pa je riječ "Vehhab" u kronogramu, sa kojom se dobije broj 1195, tj. godina Mejlijine smrti, prenesena kao "Vehbab", što je svakako samo

štamparska greška, ali u ovom slučaju mijenja značenje kronograma.

Drugi dio ovog uvoda posvećen je analizi zastupljenosti raznih žanrova u poeziji Mehmeda Mejlije. Tu su istaknuti *gazeli* kao dominirajući žanr u Mejlijinoj lirskoj poeziji, dok su *kaside* manje zastupljene i to uglavnom kao "stihovane prigodnice" nastale u određenim okolnostima. *Rubaije*, *kalenderi*, *semajje* i *šarkije* su također forme koje se sreću u Mejlijinom pjesničkom opusu, jer on kao pjesnik mistične orijentacije "svoja duboka religiozna osjećanja pretače u stihove, kojima dominira sufijska simbolika i metaforika" (str. 19).

Posebni dio uvoda posvećen je *tarihu* kao formi po kojoj je Mejlija prepoznatljiv i kojom je obilježavao mnoge značajne događaje svoga doba.

Na kraju uvoda dat je opis autografa Mejlijine medžmuc koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu (br. 2012), a koji je najčešće korišten kao izvor stihova za ilustraciju u ovoj knjizi.

Poglavlje *Gazeli* (str. 41-77), tj. ljubavne pjesme, sadrži prepjeve 37 *gazela* od kojih je 29 uzeto iz autografa, šest iz *Zbornika* Muhameda Enverije Kadića, te po jedan iz rukopisa br. 3218 iz Gazi Husrev-begove biblioteke i medžmuc br. 563 iz Orijentalnog instituta.

Semajje (str. 81-89) su pjesme slične *gazelima*, ali nose u sebi mističku notu. U ovom izboru prepjevano je devet *semajja*, od toga sedam iz autografa, a dvije iz rukopisa br. 3202 iz Gazi Husrev-begove biblioteke.

I *Kalenderi* (str. 93-97) su također protkane *tasavvufom*. Priređivači su u izbor Mejlijine poezije uvrstili pet ovih pjesama, tri iz autografa, jednu iz manuskripta br. 3202 iz Gazi Husrev-begove biblioteke i jednu iz Kadićevog *Zbornika*.

Četiri *Rubaije* (str. 101-104) prepjevane su kao ilustracija ovog žanra u Mejlijinoj poeziji (dvije iz autografa, a po jedna iz rukopisa br. 3202 iz Gazi Husrev-begove biblioteke i Kadićevog *Zbornika*).

Kako je već naprijed navedeno, *tarih* je najzastupljenija forma u Mejlijinoj poeziji. Zato su *tarihi* ovdje podijeljeni na one koji su posvećeni određenim ličnostima njegovog doba, one koji govore o pojedinim građevinama i tarihe o smrti.

Kaside - tarihi o značajnim ličnostima (str. 107-122) posvećeni su istaknutim Mejlijinim savremeniciima, između ostalih Hekimoglu Ali-paši prilikom njegovog dolaska u Sarajevo 1160/1747. godine i dolasku Mehmed-paše Kukavice na položaj valije Bosne 1166/1752-53. U izboru je prepjevano šest *kasida* ove vrste.

Kaside - tarihi o građevinama (str. 125-141) sastoje se od dvanaest prepjevanih kronograma, među kojima su neki o gradnji ili obnovi pojedinih džamija i česama, te tarih o gradnji Sim-zade (Đumišića) medrese 1189/1775.godine.

Na kraju su *Tarihi* (str. 145-174) u kojima su stihovima zabilježeni razni Mejlijini kronogrami o smrti, bilo da su uzeti iz pojedinih rukopisa ili sa nadgrobnih nišana. Ovim izborom obuhvaćena su 22 kronostiha, ali je kod navođenja godina, bilo hidžretskih, bilo preračunatih u godine nove ere napravljeno mnogo grešaka (vid. str. 147, 151, 152, 156, 170, 172).

Posljednje poglavlje *Ostale pjesme* (str. 177-186) sadrži nekoliko raznolikih pjesama iz stvaralaštva Mehmeda Mejlije, među kojima treba istaknuti pjesmu o Sarajevu.

Napomene uz ovo izdanje (str. 187-188), *Rječnik manje poznatih riječi* (str. 189-194), te *Izvori i literatura* (str. 195-197) doneseni su kao objašnjenje principa u radu na pripremi ovog izbora i sa željom da se čitaocu objasne one riječi koje su u prevodu ostavljene kao izvorni termini.

Predstavljajući široj javnosti ličnost i dio stvaralaštva Mehmeda Mejlije, priređivači knjige su na najbolji način potvrdili da je Bašeskija kao Mejlijin savremenik s pravom o njemu zapisao: "...učen i obrazovan, odličan pjesnik, tako da mu ravnog nije bilo u čitavoj Bosni". (Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis* (1746-1804). Prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo 1968, str. 248). Zato je ova knjiga svjedočanstvo o jednoj izuzetnoj ličnosti iz prošlosti Sarajeva. Za onoga ko ima drugačije mišljenje, sâm Mejlija u jednoj pjesmi veli (str. 68):

"Mejlija, je li čudo što se neukom tvoje pjesme ne sviđaju

Mogu li se saglasiti vrane i slavuji što umilno pjevaju?"

Lejla Gazić

Junus Emre: MISTIČKI EROS, prevod: Jasna Šamić, Glas, Banja Luka, 1990. 122 str.

Junus Emre je jedan od najvećih sufijskih pjesnika, koji je u svojoj zemlji stekao popularnost i kod najobrazovanijih slojeva, kod historičara i teoretičara književnosti, koji ga smatraju jednim od najautentičnijih turskih pjesnika i začetnikom čitave škole pjesništva. Značajno je da je njegova poezija, također, popularna i u samom puku. On ju je slušao i prenosio usmenim putem i smatrao je gotovo svetom rječju Božjeg nadahnuća Njegovom prijatelju. Taj prosti puk je kao zahvalnost Junusu za milodar poetske riječi i njemu dostupnu uputu u Božansku ljubav, ispleo čitav niz predaja, koje kazane jezikom tog naroda, od Junusova tadža stvaraju svjetlosnu aureolu.

Fragmentarno ili u cjelosti, Junusova poezija je prevodena na razne evropske jezike tako da je Junus stekao slavu i na Oksidentu, i pokazao mu bljesak univerzalne ljubavi usmjerene Bogu, doživljene na način Orijenta i njegove autentične filozofije. Što se tiče Junusove poezije kod nas, do sada je veoma malo prevodena i predstavljana. U krugu derviša Junus ima visoko i uvaženo mjesto i nje-

gove nabožne pjesme (ilahije) i danas se izvode na skupovima derviša, u obredima zikra, u našim tekijama, te su neke prepjevane i na naš jezik. Na našem tlu, među dervišima, poznat je veliki broj Junusovih pjesama, ali u međzmuama je zabilježen i određeni broj pjesama koje mu se pripisuju, te se smatraju Junusovim, a koje su, slijedeći zaključak Faruka Kemala Timurtaša, djelo drugog pjesnika po imenu Junus koji je živio u Bursi u petnaestom stoljeću. Ovu napomenu ističemo stoga što je dosta Junusovih pjesama zabilježeno u nizu međzmua sačuvanih u raznim zbirkama orijentalnih manuskripata, u prijepisima domaćih prepisivača. Među našim dervišima veoma su raširene i predaje o Junusovu životu.

U svakom slučaju, Junus i njegova poezija zaslužuju zasebnu i opširnu studiju i prezentaciju njegove poezije sa naučno-kritičkim ocjenama pjesnika, njegove izvanredne umjetničke tvorevine i filozofije koja se unutar nje nalazi, sa posebnim osvrtom na varijante Junusovih pjesama i njihovu zastupljenost na našim južnoslovenskim prostorima.

Junusova popularnost i ljepota poezije koju je kazivao obavezuje kritičare i prevodioce na krajnu ozbiljnost i odgovornost u pristupu Junusovu djelu. Ovaj poduhvat, ili, bolje reći pokušaj predstavljanja Junusa Emrea našoj široj čitalačkoj publici bio bi za pohvalu i banjalučkom "Glasu" i priređivaču, Jasni Šamić. No, iščitavajući knjigu, naišli smo na niz dubioza, kako u pogledu pristupa materiji, tako i u samom prijevodu Junusove poezije, što bi iziskivalo više prostora i pažnje koja bi se trebala istom posvetiti u cilju kritičkog i analitičkog promatranja ove zbirke izbora iz poezije Junusa Emrea.

Knjiga *Mistički eros* ima solidnu tehničku opremljenost. Na naslovnoj strani ilustracija Leonora Finija, *Omnica*, sa svojim erotskim notama, uz sam naslov budi kod čitaoca asocijaciju na prizmu kroz koju Jasna Šamić promatra mističku poeziju Junusovu, ili šire, misticismizam islamskog miljea uopće.

Uvodne studija Jasne Šamić, naslovljena *EROTSKO-MISTIČKO ISKUSTVO JUNUSA EMREA* (s. 5-24), nastoji pojasniti islamski misticismizam unutar čije se filozofije kreće i sama ideja Junusove poezije. U ovoj studiji autorica kroz prizmu erotskog gleda na duhovna stanja mistika i nastoji ih na taj način pojasniti, približiti našem čitateljstvu na način na koji su istu filozofiju evropskom čitateljstvu pojašnjavali neki prethodni evropski orijentalisti, vraćajući na naše prostore tumačenje poezije sufija - islamskih mistika - kao poezije sa mogućim asocijacijama na erotsku, homo ili heteroseksualnu ljubav. Premda se ne slažemo s ovakvim načinom recepcije ove vrste poezije, ne osporavam njeno iznošenje kao jednog od mogućih tumačenja, kontrastirano sa mišljenjem orijentalista koji su ovu poeziju i u njoj iskazanu ljubav tumačili ljubavlju prema Bogu, i od Boga, unutar izvornog učenja sufija. Jednostran pristup tesavufu ne smatramo metodološki korektnim. Još veća metodološka greška je ostavljati trostruku mogućnost razumijevana (prevodenja) Junusove poezije.

Mistički eros, kako je naslovljeno poglavlje izbora prevedenih pjesama (s. 25-95) sadrži prijevod četrdeset i četiri pjesme, od kojih su pojedine prevedene i u nekoliko varijanti, kako priređivač ističe, "često sačinjenih prema različitim izdanjima". Naišavši na niz nedoumica u samom tekstu poezije, pokušali smo naći osnovni podložak prijevodu. Literatura na osnovu koje je prevedena svaka pojedina pjesma nije navedena, što je također zamašan nedostatak, i ovu knjigu svrstava u red nekonvencionalnih i popularnih izdanja.

Jasna Šamić ističe da se u prevodenju Junusove poezije išlo na doslovnost, bez uljepšavanja ili nagrdivanja samog stiha. Upravo zbog toga nas čudi da su se desile mnogobrojne greške u prijevodu, i to u samom jezičkom smislu. Kako smo veći broj pjesama pronašli u njihovom originalnom obliku u dva od tri znanstveno verificirana i popularna izdanja Junusova *Divana*, koje i sama Jasna Šamić navodi za izvore u prevodenju, opazili smo da se ne radi o varijantama u kojim postoji takvo obilje različitosti da bi prijevod bio toliko drukčiji. Uočene greške su, vjerojatno, nastale zbog izdavačke neodgovornosti, koji nije ovu knjigu dao na recenziju nekom od orijentalista-osmanista, kako bi uočio i na vrijeme reagirao na manjkavosti.

U *Bilješkama uz pjesme* (s. 97-103) Jasna Šamić objašnjava pojedine pojmove koji bi se mogli učiniti stranim čitaocu neupućenom u islamsku civilizaciju unutar koje je i ova filozofija, te neke aluzije na pojedine ličnosti spomenute u stihu i imena ljudi spomenutih u stihovima kao i njihovo mjesto u jeziku simbola ove filozofije. Između ostalih, u pojašnjenju imena Imran (bilješka uz pjesmu 11) stoji da je on bio "djed Mojsijev", po kojemu je i sura iz Kur'ana dobila ime (III/32). Kako stih na koji se odnosi objašnjenje glasi: *Pod svakim kanenom je hiljadu Musaa, sinova Imranovih* (prev. autora prikaza), jasno je da se ovdje radi o Musau, profetu Israelčana, (bibl. Mojsiju), donosiocu Deset zapovjedi i Tore, čiji je otac bio Imran, pripadnik israečanskog naroda, koji je živio u Egiptu nekoliko stoljeća prije Imrana, djeda Isaovog (bibl. Isusovog), oca Merjeminog (bibl. Marijinog), po kojemu je kur'anska sura Al-Imran dobila ime...

Poglavlje posvećeno Junusu Emreu (s. 105-119) u kratkim crtama daje podatke o pjesniku, njegovom životu i djelu (s. 105-106), legendama (106-107), pjesnikovu imenu (107-108), slavi Junusa Emrea (108) i poeziji Junusa Emrea (s. 108-119). Dužni smo istaći odjeljak koji govori o poeziji Junusa Emrea u kojem Jasna Šamić iznosi kratke i jasne upute ne samo u Junusovu poeziju, već u cjelokupnu divansku poeziju, kao i mjesto Junusa Emrea među ostalim pjesnicima istog pravca, te na njegovo mjesto u turskoj književnosti, prema mišljenju autoriteta u području turske književne kritike i historije, poput Gölpınarlıja, Timurtaša, Eyuboglua, Bombacija, Köprülüta i drugih, i iznoseći njihova suprotstavljena mišljenja, informira prosječnog čitaoca o Junusu i njegovu mjestu.

U tekstu naslovljenom *O prevodenju Junusove poezije*, (s. 121-122) priredivač obrazlaže svoj pristup prijevodu i nastojanje da se zadrži u njemu ambivalentnost Junusove poezije, te navodi djela koja su poslužila kao izvor za prevodenje Junusove poezije, bez podataka o izdanju: to su čitanje Junusova *Divana* urađeno od strane dr Faruk Kemal Timurtaša, zatim Gölpınarlıjevo izdanje transkribovanog Junusova *Divana*, i Ejubogluovo izdanje. Ostaje nejasno do kakvog je izdanja Junusova *Divana* iščitano od strane dr Abdulkakija Gölpınarlıja došla autorica pa može tvrditi da je on Junusove pjesme *klasificirao prema temama* (cit. s. 122), kad je, koliko nam je poznato, Gölpınarlı *Divan* Junusa Emrea priredio u latiničkom pismu podijelivši ga na dva dijela: *Risaletun-nushiyye* i *Divan*, u prvom dijelu, kao stihove koji se nalaze u

rukopisu Fatiha (Fatih Nüşasi - Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih kitaplari br. 3889) i stihove sačuvane u drugim, nešto novijim rukopisima Junusova *Divana* i medžmuama. Svrstao ih je prema uzusima naučne prakse, prema rimi.

Knjizi nedostaje i sadržaj, u kojem bi uz svaku pjesmu, pored rednog broja, stajao barem jedan polustih radi lakšeg snalaženja. Zbog mnoštva zamjerki koje bi se u jednom opširnijem osvrtu morale navesti, smatramo da Junus nije predstavljen na način koji to zaslužuje, a u ukupan islamski unitarizam uneseno je znatno nepotrebni nejasnoća, pa i više nego što ih je bilo u dosad poznatoj literaturi o sufizmu na našem jeziku.

Amina Šiljak

Prof. dr. Mine Mengi, *DIVÂN ŞİIRİNDE HIKEMÎ TARZIN BÜYÜK TEMSİLCİSİ NÂBÎ*, Atatürk Kültür, Dil ve Târih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını - sayı 18, Türk Fikir ve Sanat Adamları Dizisi - sayı 5, 149. s., Ankara 1987.

U izdanju Atatürkovog kulturnog centra, u okviru Atatürk akademije za kulturu, jezik i historiju, u ediciji Velikani turske misli i umjetnosti, pojavila se studija dr Mine Mengi o pjesniku Nâbîju kao velikom predstavniku *hikemî* pravca u divanskoj književnosti, kao pravca mišljenja utemeljenog na vjeroučenju islama i filozofije.

Autorica u svom predgovoru (s. VII-IX) navodi da kao gradu za ovu studiju uzima *Dîvan* pjesnika Nâbîja, njegov didaktički spjev *Hayriyye* (napisan u formi matnawî - savjeti upućeni njegovu sinu Ebulhajru) te Nâbîjev *Komentar četrdeset hadisa*.

Autorica u uvodu (s. IX-XIV) objašnjava pojam *hikemî* pravca, te ističe da se on kod islamiziranih Turaka oslanja na dva temelja, i to Kur'an i korpus islamske tradicije (hadith) kao izvore islamskog učenja, i filozofiju heleenističke inspiracije, na čija se učenja nadograduju i učenja potonjih, islamskih filozofa, Ibn Sinaa i Farabija i dr. Također, dr Mengi ističe i dva principa kojima se spram ovog učenja predstavlja svijet: princip *Neba* i *Zemlje*, koji se, iako suprotstavljeni jedan drugome, uzajamno nadopunjuju, i iz kojih se mogu izvući svi postojeći pojmovi koji su protstavljeni jedan drugome čine cjelinu: dobro i zlo, mrak i svjetlo, muškarac i žena...

U prvom poglavlju, naslovljenom "Opći pogled na osmansko društvo u drugoj polovini sedamnaestog stoljeća i utjecaj na Nâbîjevu poeziju" (s. 1-25), autorica daje sud o tom vremenu i unutar njega predstavlja Nâbîja kao pjesnika svog nemirnog, za Imperiju kritičnog i teškog vremena koje nesumnjivo ima utjecaja na Nâbîjevo stvaralaštvo: on piše o nekim momentima turske historije (slavi potpisivanje Karlovačkog sporazuma), ne libi se oštrem kritike nepravde, potkupljivosti sudaca, zlostavljanja naroda od strane paša... Dr Mengi, pokazujući vrijeme pjesnikovo i pjesnika u vremenu, citira niz stihova u kojima on govori da suci, većinom "nemaju znanja, oči su im uprte u interes i mito", ili da "nemaju straha ni od Vladara ni od Istine (Boga)", ili da je sprovedenje "sjajnog zakona Božjeg" palo u ruke zlotvora.

Kao didaktičar, Nâbî u svojoj poeziji ističe da je za harmoniju u društvu, pored zakona, potrebna i pravda. Zdravo društvo i zdravu državu on vezuje za postojanje pravde. Analizirajući Nâbîja kao pjesnika njegova vremena i prostora, dr Mengi ističe da se iz njegove poezije mogu sagledati prilike u drugoj polovini sedamnaestog stoljeća, kako u političkom, socijalnom i ekonomskom pogledu, tako u pogledu kulturnih prilika, pa stoga Nâbîjeva poezija predstavlja

dokument koji nas upoznaje sa općim prilikama sedamnaestog stoljeća.

Drugo poglavlje naslovljeno "Književno okružje u kojem je uzrastao Nâbî i njegova književnička ličnost" (s. 25-41) u dvjema cjelinama naslovljenim "Književno okružje u kojem je uzrastao Nâbî" (s. 25-28) te "Nâbijevo književnička ličnost" (s. 28-41) odnosi se na Nâbijevo mjesto u klasičnoj turskoj književnosti. Dr Mengi ističe Nâbîja kao posljednju kariku u lancu klasičnih turskih divanskih pjesnika, navodeći da su svi potonji, bili, zapravo, epigoni. Kriza društva, kao i u svakom drugom civilizacijskom okružju, i u Osman-skom Carstvu Nâbijevo vremena vezana je za krizu u umjetnosti, kulturi, znanosti. Naime, divanska poezija je do Nâbîja svoje teme crpila u izvorima religije, misticizma, u svijetu mašte i emocija. Pošto u društvu, koje nakon svog najjačeg uspona doživljava kolaps i gubi osjećaj za tradicionalne vrijednosti koje su to društvo dovele do njegova vrhunca, (etika, pravda, istinska religioznost...), Nâbî svoj svijet ne može pronaći u sredini u kojoj obitava, pa svoje pjesničke uzore traži u savremenici-ma - persijskim pjesnicima. Slaveći Tâliba, Sâ'iba, 'Urfîja, Selfma, Fejzija i dr., on veli da je "divan perzijskih pjesnika rudnik znanja i značenja". Kao uzor-pjesnika, učitelja u poeziji, dr Mengi ističe da je Nâbî uzeo Sâ'iba Tabrizija, prihvativši i koristivši ideje *hikemî pravca* i didaktičnost u svojim poetskim kazivanjima. U cjelini koja analizira Nâbijevo ličnost pjesnika (s. 28-41), na osnovu različitih izvora, tezkira - antologija, i samih Nâbijejih stihova, Mine Mengi prikazuje Nâbîja kao stvaraoca - onakvog kakvim ga vide drugi, potonji pjesnici, ali i kako sam pjesnik vidi sebe, što je Nâbî iskazao kroz stihove o sebi i svojoj poeziji. Autorica ističe Nâbijeve stihove u kojima on govori o potrebi iskazivanja smisla, mudrosti, vječitih istina, što on očekuje od snažne, smisaono duboke poezije, te stihova u kojima Nâbî osuđuje praznu i besmislenu priču u poeziji. Pjesnik i sam ističe da: "bi i sam slušao i govorio poeziju neispunjenu novim idejama, kad bi napustio ono što ima značenje ljepote i draži islama". (s. 35) Interesantna je i usporedba kojom Nâbî poistovjećuje pero koje ne porada smisaonost sa ženom-nerotkinjom.

Iako Nâbî u svojoj poeziji oštro kritizira opterećivanje jezika poezije nefrekventnim, čitateljstvu nedostupnim jezikom, obraćajući se "onome koji u zemlji poezije prodaje strane riječi" upozorava da "divan poezije nije knjiga rječnika", sam se, prema stihovima koje dr Mengi navodi, ne drži onoga o čemu

piše. Jezik njegovih kasida je, kako autorica ističe, ponajviše opterećen, dok je jezik pjesama sa religijskim sadržajem, dakle, tevhîda, natova itd. daleko lakši.

Autorica iz Nâbijejih stihova zaključuje da poezija sa malo riječi treba izreći suštinu. Poezija koja taj cilj uspije ostvariti, treba ukazati put svome slušaocu, a čitaocu dati savjet.

Analizirajući sadržaj Nâbijevo *Divâna*, na čijem se početku nalazi veći broj religijski obojenih pjesama napisanih na turskom i persijskom jeziku, kao i pjesama posvećenih velikanima islamskog svijeta, autorica zaključuje da se Nâbî "pred nama pojavljuje kao znalac i kao muslimanski pjesnik čije je vjerovanje potpuno".

Pjesme Nâbijevo *Divâna*, koje slijede iza poezije vjerskog sadržaja, značajne su u pogledu historijskog i socijalno-političkog sadržaja. Nâbî u njima kritizira društvene nepravde i loš društveni poredak. On se ne usteže da u svojoj poeziji kazuje istinu o lošem stanju Imperije njegova vremena.

Poglavlje *Divâna* koje sadrži gazele pokazuje mnoštvo različitih tema. Najviše njih je izrečeno u skladu sa idejama *hikemî pravca*, unutar kojeg pjesnik kazuje svoj stav o životu, o načinu doživljavanja svijeta. Autorica smatra da su najljepši stihovi ovog pjesnika koji, noseći svoju misaonu poruku, kolaju krvotokom ljubitelja poezije i tako ostvaruju cilj pisanja kojeg Nâbî postavlja, upravo iz poglavlja gazela. U *Divânu* su česti i stihovi pisani u formi rubaî, kit'a, mufred, koji s uspjehom kazuju ideje *hikemî pravca*.

Pored *Divâna*, dr Mengi predstavljala i njegovo didaktičko djelo *Hayriyye*, pisano u formi maḡnawî, u kojem su također sadržane ideje *hikemî pravca*. Nâbî, kao musliman-vjernik, svoje stavove o moralu, koji daju težinu djelu, postavlja na temeljima vjere. Ali, u duhu morala u *Hayriyyi* ravnopravno mjesto sa religijom zauzimaju razum i logika. Cilj ovog Nâbijevo djela je prema mišljenju autorice, da čovjeku predoči sve ružno i da ga usmjeri ka dobrom, lijepom, ispravnom. Nâbî u ovom djelu pripovijeda i o stvarnom stanju svoga vremena, o padu morala, o socijalnoj nepravdi, o korumpiranom sudstvu, o pokvarenim vjerskim učenjacima - nezalicama koji obezvređuju stvarne znalce i ne dozvoljavaju im da se iskažu svojim znanjem, te ovakve pojave veoma oštro kritizira. S obzirom na to, *Hayriyye* u izvjesnoj mjeri ima i dokumentarni karakter koji svjedoči o vremenu.

U trećem, ujedno i najpospežnijem dijelu knjige, naslovljenom "Filozofija u Nâbijevoj poeziji" (str. 43-113), u poglavljima *O Meta-*

fizici (43-71), *O znanosti* (72-85), *O moralu* (85-223) i *O videnju svijeta i načinu razumijevanja života* (113-129), dr Mengi daje analizu stihova koji se odnose na naslovljena područja. Tako ona u poglavlju *O metafizici* pronalazi i izdvaja stihove koji se odnose na Allahova svojstva, stvaranje svijeta i bivstvo, djelovanje stvorenog u stalnom toku, promjenama, pretakanjima iz jednog oblića u drugo. U posebnim cjelinama ističe i stihove koji se odnose na vezu između Tvorca i stvorenog, Boga i čovjeka, na ulogu slobodne volje čovjeka i Božjeg određenja (sudbine), te na smrt i drugi svijet zagrobnog života.

U poglavlju *O znanosti* dr Mengi ističe Nâbîjev aspekt gledanja na mjesto znanosti i znanja u čovjekovu životu, te izvor i granicu do koje dopire znanost.

Poglavljem *O moralu* dr Mengi proučava Nâbîjevu prizmu promatranja veze između religije i morala, moralnih svojstava koja moraju postojati u čovjeku i svršishodnosti morala.

Poglavljem *O videnju svijeta i načinu razumijevanja života* uzimajući za podložak stihove, autorica na vidjelo iznosi Nâbîjevu perspektivu promatranja svijeta.

U *Sažetku* (131-134) autorica koncizno iznosi suštinu sadržaja svoje studije. Literatura i izvori (135-138) korišćeni za priređivanje

ove knjige, svakako, svojom obimnošću, upućuju na šire, opsežnije analize pojedinih područja koje u njima možemo pronaći. Na samom kraju knjige autorica donosi indeks imena i pojmova (s. 139-149).

Ovo djelo dr Mine Mengi, s obzirom na metodološki pristup, na predstavljanje Nâbîjeve poezije sa različitih aspekata, kako u ideološko-filozofskom tako i socijalno-političkom kontekstu, i to na osnovu analize njegovih stihova, korektna znanstvena transkripcija stihova na osmanskom jeziku pisanim arapskim pismom, zavreduje pohvale. No, smatramo da bi djelo bilo daleko bogatije da su unutar njega ponudeni i faksimili manuskripata originalnog teksta, te da na kraju knjige postoji rječnik, u kojemu bismo mogli pronaći u savremenom jeziku nefrekventne izraze iz osmanskog jezika, pretežno arapskog i persijskog porijekla, kao i termine koji u poeziji dobijaju drukčije značenje od onog koje se nalazi u rječnicima kao osnovno značenje riječi. S takvim glosarom bi ova knjiga izrazito naučnih pretenzija, postala dostupna i onima čije profesionalno određenje nije u domenu književnosti, historije ili jezika, a kao ljubitelji književnosti žele saznati relevantan, znanstven sud o pjesniku.

Amina Šiljak

Feridun M.Emecen, XVI. ASIRDA MANİSA KAZÂSÎ, Türk Tarih Kurumu Yayinlari, XIV. Dizi - Sa. 6, Ankara 1989, 1-362

Studija docenta Istanbulskog univerziteta Dr F. Emecena pod naslovom "Kadiluk Manisa u XVI vijeku" lijep je primjer savremenog i utemeljenog metodološkog i teorijskog prilaza istorijskoj nauci koju sve više njeguju turski istoričari. Korištenje arhivske građe koju čuvaju arhivi Republike Turske, a naročito Başbakanlık Arşivi u Istanbulu i Tapu Kadastro u Ankari, obezbjeđuje stvaranje dokumentovane i do u detalje razrađene slike pojedinih dijelova Osmanskog Carstva u određenim vremenskim periodima.

Autor ove studije, koja ujedno predstavlja i doktorsku disertaciju, koristio je bogatu arhivsku građu među kojom su najznačajniji sljedeći izvori:

Tapu-Tahrir Defterleri i to TD 165 (mufassal defter iz 937/1531) *Saruhan sancağı mufassal tahriri*, koji se čuva u BBA u Istanbulu a sastoji se iz 2118 stranica, zatim TD 115 (mufassal defter iz 983/1575) koji se čuva u

Tapu Kadastro Kuyûd-i Kadim Arşivi u Ankari. Osim ova dva detaljna popisa Saruhanskog sandžaka kome je pripadao kadiluk Manisa, autor koristi i sumarne (jemal) deftere, evkaf, pijade, kao i ostalu arhivsku građu o ovom kadiluku.

U prvom dijelu obrađen je upravni centar kadiluka, sam grad Manisa koji počinje dobivati karakteristike tursko-islamskog grada nakon što je osvaja Saruhan-beg 1313. godine. U doba Murata Drugog, Manisa i njena okolina konačno prelaze pod vlast Osmanlija. Manisa na taj način stiće epitet *Daru-l mülk*, tj. postaje grad, odnosno kadiluk u kome su osmanski prestolonasljednici sticali iskustvo potrebno za vladanje Carstvom. Uprava nad ovom pokrajinom bila je najprije povjerena šehzade Etuğrulu, a potom šehzade Sulejmanu. Ova praksa njegovana je sve do kraja XVI vijeka. Često su uz prinčeve u Manisi boravile i njihove majke koje su građu osta-

vile značajne objekte kao što su Hatunija džamija, koju je izgradila Husnišah Sultanija, majka Šehinšaha, zatim kompleks Sultanije koji se sastoji od džamije, imareta, mekteba, darulkurra, medrese, bolnice, hamama i hanikaha, a koji je dala izgraditi majka sultana Sulejmana, Sultanija Hafsa.

Značajan uticaj u formiranju i rastu grada svakako su odigrali brojni vakufi. Autor daje šematski prikaz vakufa grada Manise, upoređujući stanje iz 1531. sa onim iz 1575. godine. Manisa u XVI vijeku predstavlja srednje naseljen grad čiji se broj stanovnika 1531. godine kreće približno oko 6496, a 1575. godine oko 8245. Primjećuje se značajan rast broja stanovnika koji procentualno iznosi 27%. Ekonomski položaj gradskog stanovništva bio je prilično povoljan. Većina stanovnika bavila se zanatstvom i trgovinom. Obzirom da se grad nalazio na značajnom položaju, blizu mora, u njemu se nerijetko zatiču i evropski trgovci. Od zanata najrazvijeniji su bili kožarstvo i tkanje. Značajno mjesto u privredi kadiluka predstavlja uzgoj pamuka koji se, bilo sirov bilo prerađen, izvozi.

U drugom dijelu autor obrađuje upravnu organizaciju kadiluka Manise, nahije i naseља. 1531. godine ovaj kadiluk broji pet nahija i to: *Manisa, Canşa, Doğanhisari, Palamud i Yengi*, sa ukupno 150 sela i 11 mezri. Na osnovu popisa iz 1575. godine da se primijetiti da se struktura mijenja i sada kadiluk broji 6 nahija i to: *Manisa, Belen, Emläk, Palamud, Yengi i Yunddađi* sa 182 sela i 14 mezri. Broj stanovnika kadiluka kreće se oko 30177, po popisu iz 1531. (44,80% čine nomadi, 29,92% čifčije, tj. seljaci, 19,82% gradsko

stanovništvo, 3,31% pijade tj. vojska i 2,12% spahije.

Na osnovu popisa iz 1575. godine autor daje sljedeće podatke o stanovništvu. Ukupan broj je 41995, od toga 44,41% su nomadi, 33,11% seljaci, 18,13% gradsko stanovništvo, 2,43% pijade i 1,90% spahije. Zatim autor daje pregled naseljenih mjesta kadiluka Manise upoređujući podatke iz 1531. i 1575. godine.

Treći dio studije odnosi se na poljoprivredu i zemljišnu upravu kadiluka. Povoljna klima ovog kraja obezbijedila je bogatu poljoprivrednu djelatnost. Naročito se uzgajala pšenica, ječam, pamuk i susam. Često se ovim proizvodima opskrbljavao i sam Istanbul. 95% zemlje predstavljalo je mir-i arazi, a svega 5% vakufsko - mulk zemljište.

Na kraju knjige date su liste u kojima su grupisani značajni podaci iz deftera kao što su podaci o pojedinim vojnim redovima, timarnicima, muhafizima tvrđave u Manisi i dr. Indeks na kraju rada omogućava lakše snalaženje, a knjiga je opskrbljena i geografskom kartom kadiluka, kao i ilustracijom uzetom iz Talikizade-ove *Şenâîhname-i Ali Osman* koja prikazuje Manisu u XVI vijeku i dvorac koji se u njoj nalazio.

Kao što i sam autor u uvodu priznaje, ova studija je očigledno plod dugog i napornog rada na bogatoj arhivskoj građi. Zbog toga ona predstavlja izvanredan primjer izučavanja pojedinih gradskih naselja i administrativnih jedinica Osmanskog Carstva.

Amina Kupusović

Doç.Dr.Ahmet Akgündüz, ISLAM HUKUKUNDA VE OSMANLI TATBIKATINDA VAKIF MUESSESESI. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayinlari VII. Dizi - Sa. 97 - Ankara, 1988. XXXII+489 p.

Poznato je da je institucija vakufa u svim islamskim državama imala veoma važnu ulogu i da je njen značaj daleko prevazišao samo značenje riječi zadužbina, zaklada, zavještanje dobro. Raznorodne namjene svega onoga što je bilo predmetom zavještanja u islamskim su državama zadirale u sva područja ljudskog života. Autor knjige o kojoj je ovdje riječ, nastojao je da u ovoj obimnoj studiji - monografiji istraži instituciju vakufa u islamskom pravu i njenu primjenu u Osmanskom Carstvu. Cilj ovog djela je da *detaljno* prikaže vakuf kao pravnu instituciju od njenih korijena do

perioda Republike Turske. Autor u Uvodu djela kaže da se opredijelio za komparativnu metodu i odmah naglašava da se radi o komparaciji pravnih škola (mezheba) u islamskom pravu, a ne o komparaciji sa sličnim institucijama, odnosno pravnim sistemima u svijetu uopće. Radi se o priznatim i ravnopravnim pravnim školama u islamskom svijetu (hanefijskoj, šafiijskoj, malikijskoj i hanbelijskoj), kao i o dvjema šijskim pravnim školama: džaferijskoj i zejdijskoj, koje nisu priznate od pravnik ortodoksnog islama.

Autor je izvore koje je koristio podijelio u 6 grupa. Prvu grupu sačinjavaju *dokumenti* koje autor dijeli na 5 grupa: a) dokumenti objavljeni u 40-tomnom djelu *Külliyyât-i Kavânin*, autora S.Karakoča¹; b) dokumenti iz Državnog arhiva u Istanbulu koji nisu uvršteni u pomenuto djelo; c) odluke Državnog šerijatskog suda koje sačinjavaju temelj drugog poglavlja knjige, a nalaze se u arhivu *Istanbul Müftülüğü Şer'î Siciller Arşivi*; d) dokumenti iz arhiva *Istanbul Vakıflar Başmüdürlüğü Arşivi*, za koje autor kaže da ih nije mogao mnogo koristiti jer arhiv nije sreden; e) vakufname iz spomenutog Arhiva direkcije vakufa (pod d).

Drugu grupu izvora čine rukopisna djela o ovoj temi koja su dosad malo korištena. Postoje dvije vrste ovih rukopisnih djela. Prvo, to su *risale* o vakufima. Druga vrsta su djela općeg karaktera o šerijatskom pravu i pravnim decizijama.

Treću grupu izvora čine štampana djela o islamskom pravu koja autor dalje dijeli na osam podgrupa: monografska djela o vakufu, djela o pojedinim pravnim školama - mezhebima koja su u većini pisana metodom kompilacije, zatim zbirke *fevâ* koje se odnose na pojedine šejhulislame. Sljedeću podgrupu sačinjavaju djela pisana na zapadnim jezicima, od kojih je autor ona na engleskom jeziku koristio direktno, a ona na francuskom jeziku posredno, tj. kako sam kaže uz pomoć kolega i za ova djela autor kaže da među njima po svojoj prilici nema djela koje u potpunosti obuhvaćaju vakufsko pravo. I, posljednju podgrupu u trećoj grupi izvora sačinjavaju enciklopedije i rječnici.

Četvrtu grupu izvora sačinjavaju studije o vakufu, a petu periodična izdanja kao što su *Düstur*, *Takvîm-i Vakayi* i *Ceride-i Adliye*. Šestu i posljednju grupu izvora sačinjavaju hronike. Treba napomenuti da je i bibliografija koja se nalazi na kraju ove knjige sastavljena na osnovu ove podjele izvora.

Prvo poglavlje u *Uvodu* pod nazivom *Prisup temi* autor započinje rečenicom: "Vakuf je jedna civilizacijska institucija koja se temelji na međusobnom pomaganju". Ova teza koju autor u daljem tekstu razrađuje i proširuje, da bi na taj način prešao sa razmatranja tragova ove institucije u ljudskom društvu uopće na razmatranje islamskog društva i njegovih osnovnih postulata o međusobnom pomaganju, mnogo govori o autoru i njegovom zaista savjesnom i temeljitom pristupu materiji. Međutim, iako je započeo *ab ovo* autor je uspio da se zadrži u okvirima općeg pristupa razrađujući historijski razvoj institucije zavi-

ještanja u svim društvima i pravnim sistemima, izuzev u jednom kratkom poglavlju (takoder u okviru *Uvoda*) gdje daje kratak pregled pravnih institucija sličnih vakufu u drugim pravnim sistemima počevši od Mesopotamije do današnjih pravnih sistema Francuske, Engleske i Amerike (str. 11-14). U istom poglavlju osvrće se i na postojanje vakufa prije islama, odnosno vakufa koji se pripisuju prorocima prije Muhameda: Ibrahim (Abraham), Musa (Mojsije), Jahja (Ivan), Zekerija (Zaharije).

Zatim, takoder u *Uvodu*, autor se u jednom kratkom poglavlju osvrće na poimanje pravnog lica u islamskom pravu, gdje suprotstavlja različita mišljenja o postojanju, odnosno nepostojanju pravne kategorije pravnog lica u islamskom pravu i na kraju izvodi zaključak da ovakva kategorija u islamskom pravu postoji i da je i vakuf jedno pravno lice čiji je zastupnik mutevelija.

U poglavlju pod naslovom *Zakonski oslonac (zakonitost) vakufa* autor se osvrće na četiri osnovna izvora islamskog prava: Kuran, tradiciju, suglasnost priznatih naučnih autoriteta o pojedinim pitanjima (idžmâ) i analogiju (qiyâs). Zatim izlaže *dokaze* (delil) zakonitosti vakufa. Autor je svjesno preuzeo termin *dokaz* koji se koristi u islamskom pravu, zamijenivši njime termin *izvor* kojim se inače služi možda i zbog toga da bi napravio razliku između pomenuta četiri izvora i, unutar njih, izvora zakonitosti vakufa. Također navodi i dokaze i protiv zakonitosti vakufa i odgovore na njih. U kratkoj raspravi o porijeklu vakufa (str. 22-24) navodi dosad objavljene tvrdnje zapadnih naučnika o porijeklu vakufa i to: gledište o državnom interesu kao razlogu nastanka vakufa, gledište o bizantijskom, zatim o porijeklu iz rimskog prava. Postoji još i gledište o instituciji vakufa kao refleksiji starih arapskih tradicija i običaja u pravilima nasljeđivanja u islamskom pravu. Posljednje, a ujedno i autorovo shvaćanje jeste da porijeklo institucije vakufa leži u Kuranu i tradiciji i shvaćanju da svaka djelatnost koja koristi ljudima ima vrijednost molitve (ibadet).

U posljednjem poglavlju *Uvoda* autor govori o nekim suprotstavljanjima instituciji vakufa i o ocjenama vakufa. Na samom početku navodi jedan kratak odlomak iz studije F. Köprülü-a o vakufu² koji ćemo i mi ovdje navesti, a govori o protivnicima institucije vakufa u Osmanskom Carstvu 19. st.: "Prvi pobornici evropeizacije koji su, nesposobni za samostalno i kritičko mišljenje, zbog toga što su se divili zapadnom svijetu, smatrali dobrim

sve što je odatle dolazilo, a lošim sve što pripada islamskom svijetu, trudili su se da potaknu kretanja protiv institucije vakufa, posebno u Turskoj. Smatra se da je u jednom periodu tanzimata postojala prilično jaka intencija ka potpunom ukidanju vakufa. Suditi o instituciji vakufa prema stanju rasula u kojem se ona nalazila u 19. st. subjektivno je i dogmatsko mišljenje".

Nakon *Uvoda* slijedi osnovni dio teze koji je podijeljen na dva glavna dijela i devet poglavlja. Prvi dio nosi naslov: *Odredbe o vakufskom pravu u islamskom pravu (Stvarni vakufi)*. Ovaj dio je podijeljen na sljedećih pet poglavlja:

1. Uspostavljanje vakufa i pravni zaključci

Ovo poglavlje je također podijeljeno na nekoliko dijelova: opći pogled, zatim objašnjenje vakufa. U objašnjavanju vakufa autor izdvaja sljedeće cjeline: problem terminologije u vakufskom pravu; objašnjenje vakufa sa pravnog aspekta; pravni karakter vakufa; ustanovljenje procedure uvakufjavanja; uslovi izjavljivanja volje; pravne odredbe procedure uvakufjavanja.

2. Uvjeti ispravnosti procedure uvakufjavanja pod kojima vâkifi u vakufnamama daju izjavu

Ovo poglavlje je podijeljeno na sljedeće cjeline: opći pogled, uvjeti ispravnosti procedure uvakufjavanja; uvjeti pod kojima vâkifi daju izjavu u vakufnamama; podjela vakufa s obzirom na njihovo korištenje (müessesât-i hayriye i vakufi koji donose prihod).

3. Upravljanje vakufom

Unutar ovog poglavlja su sljedeće cjeline: opći pogled; pravo određivanja mutevelije; prava mutevelije; finansijska kontrola; odgovornost i okončanje službe velâyeta; službe vezane za vakuf i podjela vakufskih prihoda; nadgledanje upravljanja vakufom i vrste vakufa s obzirom na upravljanje.

4. Nadležnosti³ muevelije (prema osmanskoj praksi)

Ovo poglavlje je podijeljeno na sljedeće dijelove: nadležnosti mutevelije općenito i vrste nadležnosti; nadležnosti koje mogu biti sprovedene naredbom sultana i dozvolom kadije; nadležnosti koje mogu biti sprovedene dozvolom kadije; nadležnosti koje mutevelija može sprovesti samostalno.

5. *Vakufski sporovi* - vakufski sporovi općenito; određivanje sudske instance u vakufskim sporovima, stranke u vakufskim sporovima i uvjeti sporenja; zastarijevanje vakufskih sporova; dokazi u vakufskim sporovima.

Drugi dio knjige nosi naslov: *Iznimke u vakufskom pravu (Pravne nadležnosti koje*

proizvode ograničeno stvarno pravo nad vakufskim dobrima); idžareteyn, mukataa, gedik, örfülbelde, huluvv, marsad id. i vakufi dotacije⁴ (nepravi - irsâdi vakufi). U ovom drugom dijelu autor se, kao što se iz naslova vidi, bavi onim pravnim institutima koji čine iznimke u vakufskom pravu. Prva tri poglavlja drugog dijela govore o nekim pravima uživanja vakufa koja se mogu smatrati iznimkama vezanim za izdavanje vakufskih dobara pod najam. U prvom poglavlju razmatra trajno izdavanje vakufa pod najam (kiriju) - idžareteyn⁵, porijeklo ovog pravnog posla, njegov pravni karakter, uvjete procedure unajmljivanja, prava i dužnosti uživaoca najma i ukidanje izdavanja vakufa pod najam. U drugom poglavlju o mukataa vakufima, metodu marsad i idžare-i vâhîde-i kadime vakufima autor daje objašnjenje samih naziva ovih vakufa kao i objašnjenje njihovog pravnog karaktera, uslove za ovakvo izdavanje pod zakup. U trećem poglavlju autor govori o svim ostalim ograničenim stvarnim pravima, odnosno pravima uživanja vakufskih dobara: *gedik* (ili suk-nâ hakki = bukv. - pravo stanovanja). Prema Ebussuud-u gedikom se smatra pokretna imovina kao što su alati i potrepštine za obavljanje neke djelatnosti. Zatim objašnjava *girdar* (girdar hakki - prema Ebussuud-u, girdar su kuće i bašte pod zakupom, sagradene ili zasadene s dozvolom mutevelije pod uslovom stanovanja), *huluvv* (huluvv hakki - prosto pravo uživanja osnovne imovine nekog posjeda koje se dobiva kada se tom posjedu plati određena suma novca u cilju opravke ili u nekom drugom cilju), *örfülbelde* ili *pafdos gedigi* - uživanje gedika koje se oslanja na lokalne običaje. Ova posljednja dva ograničena stvarna prava, prava uživanja vakufa vezana su uglavnom za područje Izmira i Manise.

Posljednje, četvrto poglavlje drugog dijela knjige posvećeno je nepravim vakufima (gayri sahihi, irsâdi). To su tzv. tahsisat kabilinden vakiflar, tj. dotacije iz državnih prihoda u dobrotvorne svrhe, koje se također smatraju uvakufjavanjem iako nedostaje bitan element vakufa - rekaba ili mulkijet, tj. osnovno vakufsko dobro, nepokretna imovina koja sačinjava taj posjed. Dakle, sultan ili neko drugi sa sultanovom dozvolom izdvaja i uvakufjuje izvjesne državne prihode u dobrotvorne svrhe. U poglavlju o ovoj vrsti vakufa autor je dao objašnjenje ovog vakufa, njegove pravne oslonce i primjere ovakvog uvakufjavanja, zatim nastanak, razvoj i zakonske odredbe o ovom vakufu.

U *Zaključku* je autor pokušao da sagleda rezultate svog istraživanja i da da kratak rezime knjige. Na kraju slijedi bibliografija o kojoj je već bilo riječi. Jedino što bi se moglo dodati da poglavljima u kojima se navode štampane knjige izuzev zemlje, ili pak grada i godine izdanja, redovno izostaju podaci o izdavaču i broju stranica.

O vakufskom pravu i vakufu dosta je pisano. Postoji i dobar broj štampanih i rukopisnih djela. Znatan broj ovih knjiga su priručnici praktičnog karaktera koji se ne upuštaju u dublju pravnu analizu i objedinjavanje cjelokupnog zakonodavstva i pravne doktrine vakufskog prava. Ovo se, međutim, ne može reći za rukopisna djela, jer je poznato da postoji veliki broj rasprava o islamskom pravu i pojedinim segmentima tog prava kao i obimnih komentara. Djelo dr Ahmeta Akgündüza predstavlja jedan, po našem mišljenju, uspješan pokušaj objedinjavanja cjelokupne pravne problematike i pravne nauke koja se odnosi na vakufsko pravo. Drugi cilj jeste uobličavanje ovog djela kao jedne moderne komparativne studije, analize stavova pojedinih

pravnih škola u islamskom pravu prema vakufskom pravu i svakom pojedinačnom pravnom institutu, pravnoj normi, pravnom pojmu i pravnoj praksi unutar vakufskog prava.

- 1 Karakoç, Serkiç: Külliyyât-i Kavanin (40 cilt+ 5c. Tarihi fih.+ 5c. Hecaî fih. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi).
- 2 Köprülü, Fuat, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmalar! ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1983.
- 3 U originalu je upotrebljena riječ *tasarruf*, što znači: raspolaganje, vlast, upravljanje, posjedovanje.
- 4 Radi se o tzv. *tahsisat kabilinden* vakufima. Ovaj termin se u našoj literaturi o vakufima obično ne prevodi.
- 5 Ovaj termin je iz arapskog jezika i to je dualni oblik arapske riječi *idžâretun* = najamnina, kirija. Radi se o dvije vrste najamnina koju plaćaju uživaoci vakufa: *idžâre-i muadždžele* - najamnina koja se plaća unaprijed i odgovara približnoj ili stvarnoj vrijednosti vakufa koji se uživa i *idžâre-i muedždžele* - najamnina koja se određuje koncem svake godine.

Snježana Buzov

Boris Nilević, SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA U BOSNI I HERCEGOVINI DO OBNOVE PEČKE PATRIJARŠIJE. Veselin Masleša, biblioteka "Kulturno naslijeđe", Sarajevo 1990, str. 261.

Iako u našoj historiografiji postoji više radova koji govore o srpskoj pravoslavnoj crkvi u Bosni i Hercegovini, ipak njena istorija nije do sada obrađena u cjelini. Nedavno objavljena knjiga Borisa Nilevića "Srpska pravoslavna crkva u BiH do obnove Pečke patrijaršije", zasnovana na izvorima, pretežno saкупljenim u Historijskom arhivu u Dubrovniku, zatim na mnogobrojnim objavljenim izvorima, te relevantnoj literaturi, predstavlja novi i značajan doprinos proučavanju ovog pitanja. "Mada duboko ukorijenjena u tijelo jedinstvene srpsko-pravoslavne crkve na Balkanskom poluostrvu sa sjedištem u Peči, ona je ipak u BiH kroz posebnost kulturno-civilizacijskog života ovog podneblja imala i svoju istoriju".

U srednjovjekovnoj Bosni tokom stoljeća za primat su se borile tri vjeroispovijesti: patarska, katolička i pravoslavna. Prve vijesti o širenju heretičkog učenja u Bosni potiču iz 1199. godine. To učenje, koje je prihvatio i sam ban Kulin, razlikovalo se od drugih kršćanskih crkava. Cijelo vrijeme postojanja bosanske države ova crkva, poznata pod ime-

nom "Crkva bosanska", tretirana je od rimskih papa kao heretička. Ali unatoč težnji Rima, kao i Ugarske, za njenom likvidacijom, u srednjovjekovnoj Bosni nije ostvarena vjerska homogenizacija. Tek pred kraj srednjeg vijeka pravoslavna i katolička crkva su počele "dublje hristijanizirati bivše vjernike bosanske crkve". I dalje ostaje otvoreno pitanje u kojoj su mjeri krštene pristalice "bosanske crkve", da li više u pravoslavnoj ili katoličkoj.

Intenzivnije širenje pravoslavlja počelo je krajem XIII stoljeća kada je srpski kralj Dragutin dobio na upravu sjeveroistočnu Bosnu (Usoru i Soli). U vrijeme vladavine Stjepana II Kotromanića (1321- 1353) pravoslavna vjera je dominirala na južnim i istočnim oblastima nekadašnje srpske države. Iz tog vremena nema podataka o suprotstavljanju pravoslavnog klera crkvi bosanskoj.

Sredinom XV stoljeća jedan dio bogumila prelazi na pravoslavlje. U sjeveroistočnoj Bosni taj preobražaj vršen je nasilnim putem, dok je u području Huma prelazak pripadnika "crkve bosanske" na pravoslavnu vjeru bio dobrovoljan. Kakve su bile vjerske prilike u

Bosni u XV stoljeću pokazuje i činjenica da su neki bosanski velikaši, zavisno od političkih prilika, ispovijedali po dvije i tri vjere. To pokazuje i primjer Stefana Vukčića koji je 1448. godine uzeo titulu hercega od Svetog Save. U ovo vrijeme broj bogumila je smanjen u odnosu na broj katolika i pravoslavnih. Međutim, s obzirom na nedostatak izvora, još se ne može govoriti koliko je u srednjovjekovnoj bosanskoj državi bilo pripadnika koje konfesije.

Dolaskom Osmanlija u Bosni su nastale velike promjene u svim vidovima života. Etničko-konfesionalnim promjenama posvećeno je jedno cijelo poglavlje u knjizi. Autor je na osnovu dosadašnjih istraživanja, posebno onih nastalih kao rezultat proučavanja turskih izvora, prezentirao, koliko je to u ovom trenutku moguće, konfesionalne promjene koje su se desile poslije pada Bosne. U cilju odbrane zemlje, osmanske vlasti su naseljavale velike skupine Vlaha stočara iz jugozapadne Srbije, istočne Bosne, Hercegovine i Crne Gore u krajeve oko Zrmanje i Cetinje. To je dovelo do mijenjanja etničko-konfesionalne strukture u korist pravoslavnog stanovništva u tim krajevima kao i do podizanja i obnavljanja crkava i manastira.

Ekonomске olakšice, kao i druge privilegije, te nejedinstvo crkvene organizacije, bile su one činjenice koje su znatno uticale da stanovništvo Bosne počinje sve više prihvatiti islam. Iz brojnih dokumenata se vidi da je prelazak na islam bio masovan, naročito u XVI stoljeću, da je taj proces bio nenasilan i da su na islam prelazili pripadnici sve tri konfesije zatečene u Bosni.

Najveći dio knjige Borisa Nilevića posvećen je periodu od 1463. do 1557. godine. To je vrijeme od pada Bosne pod tursku vlast, pa do obnove Pečke patrijaršije kada je pravoslavna crkva, pored svoje osnovne vjerske misije, bila i politički i kulturni centar, zastupajući pravoslavni narod pred vlastima, te ujedno čuvala pismenost i narodnu kulturu. U tom periodu srpske pravoslavne crkve i manastiri u Bosni i Hercegovini nalazili su se u sastavu tri episkopije: dabarske ili dabrobosanske, zahumsko-hercegovačke i zborničke. U novim okolnostima, kada je rat bio svakodnevna pojava, dolazilo je do uništavanja crkava i manastira. Međutim, mišljenja da su se pravoslavne bogomolje masovno rušile, autor opovrgava i objašnjava da se to dešavalo samo u vrijeme ratova ili zbog dotrajalosti objekta. To je naročito dolazilo do izražaja po gradovima gdje masovnim prelaskom na islam gradsko hrišćansko stanovništvo ostaje u

manjini. Osmanlije nisu zabranjivale obnavljanje bogomolja, ali su zakonom zabranjivali podizanje sasvim novih. No, i pored takvog zakona, autor konstatuje da je "...ipak u XVI stoljeću najviše sagrađeno i obnovljeno srpskih crkvi i manastira". Posebno intenzivna izgradnja i obnavljanje manastira bilo je u prvim decenijama poslije obnavljanja Pečke patrijaršije, kada je patrijarh bio Makarije Sokolović, brat velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića. U to vrijeme sagrađeno je ili obnovljeno preko 100 pravoslavnih bogomolja. Boris Nilević u svojoj knjizi donosi istorijat 32 crkve i 36 manastira kao i podatke o istaknutim ličnostima crkvene hijerarhije.

Interesantna su zapažanja i mnogih putopisaca koji, prolazeći kroz Bosnu, pišu o očuvanim srpskim crkvama i manastirima sa izvjesnim povlasticama. Iako većina od njih govore o niskom kulturnom nivou sveštenstva, autor ističe da u to vrijeme "... nije dominirao duhovni mrak i opšta zapuštenost. A i manastiri kao duhovne oaze tog naroda posjedovali su ipak nešto više od neke minimalne religijske aktivnosti". U Hercegovini se takođe u ovo vrijeme poklanja dužna pažnja crkvenom graditeljstvu, posebno uz stručnu pomoć dubrovačkih majstora. Pored vjere, kaluđeri su širili i pismenost i književnost. Samo tokom XVI stoljeća prepisano je u manastirima preko 700 rukopisa. Godine 1519. u blizini Goražda osnovana je i prva štamparija takve vrste na bosansko-hercegovačkom tlu. Što se tiče umjetnosti, ona se njegovala i pod Osmanlijama. Crkve u Bosni su građene pod uticajem moravske umjetnosti, primorskih majstora, a osjeća se i vraćanje tradicijama ranijih stoljeća. Slikarstvo ovog vremena je pod velikim uticajem primorskih majstora.

U ovom periodu (1463-1557), osmanska vlast imala je tolerantan odnos prema pripadnicima pravoslavne vjere. Podanici Osmanskog Carstva koji nisu prihvatili islam imali su svoja prava. Autor ističe, što je sasvim tačno, da u islamizaciji nije bilo prisile. "Tužan je danak u krvi, ali i šansa da se Srbin popne do osmanskog vrha, kao npr. Mehmed-paša Sokolović. U svom djelanju on tada ne zaboravlja činiti veliku milost ni rodu iz kojeg je potekao".

Sa pravom autor poklanja dužnu pažnju odnosima pravoslavnog sveštenstva i franjevacima. Pravoslavna crkva je nastojala da pod svoju jurisdikciju potčini katoličko sveštenstvo koje je ionako u Osmanskom Carstvu bilo u težem položaju od pravoslavnog. Izuzetak čini odnos prema bosanskim franjevcima kojima je još 1463. godine Mehmed II

dao ahd-namu koja im je dozvoljavala slobodan rad. Odnos između ove dvije hrišćanske crkve pod osmanskom vlašću svodio se uglavnom na pokušaje ubiranja raznih crkvenih poreza od strane pravoslavnog sveštenstva na račun katoličkih vjernika.

Ne podliježući nekim dosadašnjim predrasudama, oslanjajući se na navedenu istorijsku građu i literaturu, Boris Nilević pokazuje da pisanje istorije jedne vjerske organizacije iziskuje od autora svestranost, čiji su rezultati vidljivi i u ovoj knjizi.

Behija Zlatar

Groniřar Alen: STRUKTURA SARAJA - AZIJATSKI DESPOTIZAM KAO TVOREVINA MAŠTE NA ZAPADU U XVIII VEKU, Beograd, 1988, 214 str.

"Pomislio sam, kaže Mišel Bodje, na početku svoje *Histoire générale du sérail du grand seigneur* ("Opšte istorije sultanovog saraja"), da, pošto sam izložio istoriju Turskog carstva od njegovog nastanka do danas, ne bi bilo nekorisno da pokažem kakvi su način življenja i naravi Turaka, kako ti moćni i opasni zavojevači održavaju svoje carstvo i kakvim se metodom vladanja služe. Da bih to učinio na pouzdaniji način, treba da uđem u Saraj u kome se brižljivo krije tajna kojom se sve te stvari mogu objasniti".

Stopama Mišela Bodjea, krenuli su i mnogi drugi evropski pisci i intelektualci kao što su Šarden, Monteskie, Riko čija su dela nastala kao rezultat evropske ljubopitljivosti i radoznalosti kada je u pitanju Orijent, inspirisala Alena Groniřara da u delu "Struktura saraja" predstavi sliku koju su azijske despotije imale u očima Evrope 18. veka.

Saraj, večita tajna nedostupna običnim smrtnicima, koprenom obavijen fantastični svet sultanovih odaja, riznica, konkubina i eunuha, nadahnjivao je evropske putopisce koji su, sa manje ili više upućenosti i znanja, beležili svoje impresije ne prestajući da se čude, pitaju i maštaju pred baukom despotizma od koga je Evropa 18. veka drhtala.

Alen Groniřar, savremeni francuski publicista i novinar, profesor književnosti, ovim delom dao je lični doprinos večnoj temi odnosa između Istoka i Zapada koristeći sliku Istoka u delima evropskih pisaca i mislilaca koji su putovali i boravili na njemu.

S obzirom na to da je literatura u 18. veku inspirisana Orijentom srazmerno bogata i podsticajna, Groniřar je pred sobom imao zahvalan i zanimljiv materijal za obradu koji mu je omogućavao da tu i tamo iznese i neka svoj opažanja i stavove, budući da se kao mislilac bavi raznovrsnim duhovnim disciplinama - počev od književnosti do psihoanalize.

U podnaslovu dela, Groniřar azijski despotizam definiše kao "tvorevinu mašte na Zapadu u 18. veku", mada se iz njegovog integralnog rada nikako ne može zaključiti da su tvrdnje raznih citiranih autora samo puki produkti mašte i uobrazilje. Ako imamo na umu misao Džaita Hišama da je čitava hrišćanska Evropa u 18. veku bila zaokupljena time da razume islam i da je u tom istom veku bilo kudikamo dobronamernija nego mnogo puta kasnije, onda se napori Monteskiea, Voltera, Mišela Bodjea, Šardena ne mogu ignorisati. Naprotiv! Ma kako njihovi zapisi bili opterećeni uskogrudošću, evropocentričnom, nerazumevanjem ili običnim neznanjem, oni ostaju živa svedočanstva jednog humanog napora da se uspostavi dijalog između dva sveta, koji, kako je to oduvek bivalo, najpre uspostavljaju intelektualci. Zato će Hišam Džait u delu "Evropa i islam" reći da "danas više nema polemika između Evrope i islama; to je sad polemika svakog Evropljanina sa samim sobom i sa svijetom i svakog muslimana sa sobom i svojom Evropom".¹

Bauk despotizma koji se nadvijao nad Evropom i strah od širenja muslimanske vere koja je sama izvoriste tog despotizma, bojazan od najezde moćne Osmanske Imperije koja dva puta dolazi do Beča, neki su od uzroka što nekada slavne i sjajne civilizacije dobijaju u delima evropskih putopisaca tako dekadentno i grubo lice. Istina, iste te civilizacije umnogome snose odgovornost za sliku koju im je štedro podarila evropska putopisna književnost. Mnoge istočnjačke institucije, među kojima i sultanov saraj, koje su se vremenom pretvorile u poprišta moralnog sunovrata i ljudske bede, postale su slika i prilika duhovne propasti jednog sveta i iščeznuća onih vrednosti koje su vekovima održavale taj svet dok je bio u punom sjaju.

Groniřar je u prvom delu svoje studije analizirao pojam gospodara, prirodu gospo-

darenja i pokoravanja da bi potom prešao na konkretno slikanje anatomije saraja iz koga su poticali svi značajni koraci, bez obzira da li se radilo o Tursko/Osmanskoj, Mogulskoj ili Persijskoj imperiji.

Ako se složimo sa Aristotelom koji tvrdi da se "gospodar naziva gospodarem ne zato što poseduje znanje kako se gospodari nego zato što je po prirodi takav", možemo zamisliti kakve su se sve ličnosti "po prirodi" dovodile na presto azijskih carevina. Tragajući za uzrocima političke klonulosti istočnih despotija, Grorišar je kao i putopisci pre njega stigao do samog srca - do saraja, raja i pakla muslimanskih vladara, koji, živeći u stalnom strahu od svilenog gajtana najčešće liče na kreature zatočene u zidinama ispunjenim strahom, ludilom, poniženjem i etičkim posnućem.

"Mi bismo, kaže Grorišar, želeli da u ovom radu pokažemo u svojoj njoj čistoti strukturu te despotske vlasti, ne onakvu kakva je ona morala biti u stvarnosti nego onakvu kakva je u Evropi bila zamišljena početkom 18. veka".

Brojni savremeni istoričari u objašnjavanju faktora koji su doveli do pada Osmanškog Carstva (među njima i Halil Inaldžik) ističu dvorske spletke i intrige, uticaj sultanije majke, dovođenje nesposobnih i za život nepripremljenih, u uživanjima izopačenih i u porocima ogrezlih vladara koji neretko nisu ni izašli iz saraja, te su bili poluludi od života u izolaciji i neznanju, kao uzroke propadanja velike imperije koja je padala istina "sa velike visine".

Spekulacije o izvorištima despotizma, Grorišara su sa razmatranja klimatskih i elemenata podneblja preko polnih faktora i ulo-

ge polnosti u životu Azijata dovele do islama, kao religije potčinjavanja i podređivanja jedinom, svemogućem Bogu.

Stoga se ne može reći da je Grorišarov rad inspirisan fikcijom. Pre se može tvrditi da je to delo sinkretičkog karaktera koje više želi da informiše nego da tumači, i koje je ponekad više zabavno (poglavlja o evnusima, ženama, patuljcima i mutavcima, jelu i piću u saraju) nego što pretenduje na naučnost. S druge strane, naučno je zanimljivo videti kako se Evropa upoznivala sa Orijentom, kako ga je shvatala i prihvatila i čime je objašnjavala suštinu despotske vladavine.

"Ako tačno u podne kralj kaže da je noć, valja reći: Eno meseca i zvezda", odslikava srž azijske tiranije, taj lični i istovremeni najbezličniji režim u kome je tiranin najčešće "rob svojih robova".

Evropljani su tačno uvideli gde se kriju poluge sultanove vlasti i koliko je ona krhka, iako su možda preterivali nalazeći se u njima posve stranog civilizaciji.

Grorišaru se možda može zameriti i pre naglašavanje seksualnosti i slikanje saraja kao sladostrasnog zamka u kome je sve uniženo i iskrivljeno i u kome su ljudi poput čudovišta i nakaza zarad gospodara koji u toj atmosferi mora izgledati veliki, viši, lepši, produhovljeniji i muževniji.

Uprkos tome, a možda i baš zahvaljujući tome, "Struktura saraja" će naći svoju publiku kojoj će to biti poučno i zanimljivo štivo. Orientalistika time samo može dobiti.

1) Džait, Hišam: "Evropa i islam", Sarajevo 1989, str. 26.

Mirjana Marković

Doç.Dr.Ahmed Akgündüz, OSMANLI KANUNNÂMELERİ VE HUKÛKİ TAHLİLLERİ. 1. kitap. Osmanlı hukukuna giriş ve Fatih devri kanunnâmeleri. İstanbul, 1990. XV + 710 p.

Posljednih nekoliko godina primjetan je trud najviših državnih i naučnih institucija Republike Turske da se, s jedne strane, turski arhivi što više otvore za istraživače, i, s druge strane, da se istorijska građa u što većem broju naučno izda. Specifičan problem moderne turske historiografije jeste upravo nedostatak izvora objavljenih na način na koji to moderna nauka zahtijeva. Na tom području su se i do sada činili napori. Međutim, treba imati u vidu da malo koja historiogra-

fija ima pred sobom tako zamašan posao. Naime, uvođenjem novog pisma, pored pozitivnih posljedica ovog poteza desio se i jedan rez, gubitak kontakta čak i sa bliskom prošalošću.

Tada se pojavila potreba za organiziranim radom na stalnom objavljivanju historijskih i drugih izvora. Međutim, brojni do sada objavljivi izvori vrlo često nisu zadovoljavali barem jedan od kriterijuma u objavljivanju građe: naučnu obradu, kvalitetan pre-

vod ili, što je najčešće bio slučaj, objavljivanje faksimila samog izvora. U posljednje vrijeme situacija se u tom pogledu bitno mijenja i, već na prvi pogled, najnovija izdanja izvora bitno se razlikuju. U tom smislu spomenućemo odlično izdanje čuvenog djela *Piri Reisa, Kitab-i Bahriye*, zatim *Östorgon Fetihnamesi*, itd. Djelo o kome se ovdje govori predstavlja prvu od planiranih 9-10 knjiga, u kojima će se objavljivati osmanski zakoni i zakonski propisi za područje cijelog Osmanskog Carstva. Ovaj prvi tom sadrži uvod u osmansko pravo i kanun-name iz vremena Mehmeda Osvajača. Pisac uvodne studije i priređivač cjelokupne građe u ovoj knjizi je doc. dr Ahmed Akgündüz, mladi turski pravni historičar, profesor na Selçuk Universitesi u Konji iza kojeg je već dobar broj djela, objavljenih uglavnom posljednjih godina ili u štampi, upravo iz područja osmanskog prava.¹

Ova knjiga nastala je uz naučnu podršku spomenutog Univerziteta u Konji čiji je rektor napisao i predgovor, a objavila ju je ustanova Fey Vakfi iz Istanbula. Zanimljivo je da je kraći predgovor ovoj knjizi napisao i predsjednik Republike Turske Turgut Ozal izražavajući podršku i samom autoru i općenito istraživačkim projektima iz područja turske historije.

Kao što autor u predgovoru kaže, nemoguće je pisati pravnu historiju Osmanske države, a da se ne uzmu u obzir kanun-name. Pored toga, kanun-name su prvorazredan izvor za političku historiju, civilizaciju, vojnu, ekonomsku, socijalnu i historiju religije. Zatim, kanun-name tretiraju i neka pojedinačna pitanja koja zaokupljaju naučnu javnost kao što je na primjer pitanje *ubistva brata*, spomenuto u jednoj Fatihovoj kanun-nami, koje se od strane islama uzima kao primjer nečega što vjera nikako ne dozvoljava, a također i u ostalom svijetu smatra se barbarskim činom. Za vrijeme Mehmeda Osvajača nastale su mnoge zakonske odredbe, neke od njih po prvi put reguliraju neko pitanje u jednoj turskoj državi, neke po prvi put u islamskom pravu, a neke čak i u svijetu (na primjer zakonske odredbe koje formiraju tzv. tapijsko pravo).

Autor dalje ističe da Osmansko Carstvo nije bilo država-tiranin koja je počivala na sabljji i štitu nego je bilo pravna država, čak u većem stupnju nego su to mnoge savremene države. Razrađujući ovu tvrdnju autor podvlači brojnost i važnost pravnih spomenika ove države i potrebu njihovog objavljivanja i izučavanja.

U prvom dijelu ove knjige pod naslovom *Uvod u osmansko pravo* ukratko su izloženi: opis, sadržaj i izvori osmanskog prava, zatim granice običajnog prava, vrste kanun-nama i njihova pravna analiza, neki korpusi u osmanskom pravu čija je zasnovanost na šerijatu diskutabilna i, na kraju, novine i promjene koje su nastale u osmanskom pravu nakon Tanzimata.

Poglavlje o korišćenim izvorima podijeljeno je prema ustanovama u kojima se danas ti izvori nalaze: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu-Kadaastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Topkapı Sarayı, Ali Emiri Kütüphanesi, Âtîf, Efendi Kütüphanesi, Ataturk (Belediye) Kütüphanesi, Istanbul Universitesi Kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Ragib Paşa Kütüphanesi, i, na kraju, strane biblioteke u kojima postoje zakonski spomenici Osmanskog Carstva: Bibliothèque Nationale (Paris), Albanski arhivi, Institut Narodov Azii (Lenjingrad), arhivi u Njemačkoj, Britaniji, Austriji. U okviru ovog pregleda arhiva i dokumenata koji se u njima nalaze, autor je naveo i izdanja pojedinih izvora. Autor međutim nije naveo ni jugoslavenske arhive koji sadrže osmansku građu, niti u Jugoslaviji objavljene zakonske spomenike.² Ovo spominjemo naročito zbog toga što objavljeni zakonski spomenici kao npr. *Kanuni* i *kanun-name* u izdanju Orijentalnog instituta u Sarajevu spadaju u ona djela iz naše osmanistike koja su najviše citirana u raznim, pa i turskim djelima iz ove oblasti. Na kraju poglavlja o izvorima autor navodi još i kanune i kanun-name koji se čuvaju u biblioteci Türk Tarih Kurumu.

Drugi dio knjige pod naslovom *Kanun-name iz vremena sultana Mehmeda Osvajača (1451-1481)* sastoji se iz uvoda i dva poglavlja. U uvodu autor ukratko govori o granicama Osmanskog Carstva u vrijeme Mehmeda Osvajača, zatim o organizaciji države u centru i provinciji i o sistemu izlaganja u sljedećim poglavljima u kojima su sadržane kanun-name. Prvo poglavlje sadrži šest kanun-nama koje se odnose na cijelo Carstvo i autor ih daje pod zajedničkim naslovom *Merkezi ve umumi kanunnameler*. To su sljedeće Fatihove kanun-name: 1) *Kanunname-i Âl-i Osman* - kanun-nama koja tretira upravno-administrativnu organizaciju Carstva; 2) *Kanun-i Padişahî* - zbirka zakonskih odredbi pod ovim naslovom sadrži odredbe iz oblasti krivičnog prava, odredbe vezane za poreze, tapijsko pravo, odredbe vezane za Tatare i Juruke i razna druga pitanja; 3) *Kanunnâme-i kitâbet-i vilâyet* - kanun-nama koja regulira način po-

pisivanja sandžakâ; 4) *Ihtisâb kanun-nâmesi* - o tržišnim pristojbama; 5) *Gümriik kanunnâmesi* - kanun-nama o carinskim pristojbama; 6) *Darbhâne kanunnâmesi* - kanun-nama o kovnicama novca.

Drugo poglavlje nosi naslov *Rumeli Eyâleti Kanunnâmeleri* podijeljeno je na 13 podnaslova. Uz kraći uvod o Rumeljskom ejaletu i sandžacima koji su bili u njegovom sastavu, date su one kanun-name koje se odnose općenito na čitav ejalet a vezane su za posebna pitanja kao što su porezi, položaj Cigana, mitropolit i druga lica iz crkvene hijerarhije i njihov položaj. Zatim, slijede kanun-name koje se odnose na Istanbul, kazu Galata, istanbulske i hasove na Marmari. Preostali podnaslovi sarže kanun-name koje se odnose na pojedine sandžake. Poglavlje o bosanskom sandžaku sadrži samo jasad-namu rudnika Srebrenica za koji autor kaže da je ranije bio u sastavu Lazove zemlje (Laz-eli), tj. sjeverne Srbije. Nakon kanun-nama koje se odnose na sandžak Galipolje i Jedrene slijedi poglavlje o kanun-namama koje se odnose na sandžak Hercegovinu. Ovdje je naveden vlaški kanun iz opširnog deftera za hercegovački sandžak iz 1477. godine. Nakon ovog slijedi poglavlje o kanun-namama Lazove zemlje, tj. sjeverne Srbije (za razliku od Vukove zemlje, tj. južne Srbije). U ovom poglavlju su objavljene dvije jasad-name: za rudnike Srebrenicu i Rudnik i za rudnik Zaplaninu. U poglavlju koje se odnosi na sandžak Manastir (Bitola) objavljena su dva zakona: yasad-nama o pristojbi na sitnu stoku u Kastoriji i kanun-nama sakupljačima harača u vilajetima Grebena i Premeti (čitanje ovih dvaju naziva nije sigurno). Nakon dvije kanun-name i jedne carske naredbe u poglavlju koje se odnosi na solunski sandžak, slijedi poglavlje o kanun-namama za smederevski sandžak u okviru kojeg je objavljen vlaški kanun i druge pojedinačne zakonske odredbe iz istog izvora (opširni defter za sandžak Smederevo iz 1476. godine). U poglavlju o sandžaku Serez objavljene su dvije kanun-name koje se odnose na kovnicu novca i jedna jasad-nama o zabrani prodaje žita u primorju ovog sandžaka. U poglavlju pod naslovom *Kanun-name za skopski sandžak* objavljene su dvije kanun-name i jedna jasad-nama o kratovskom rudniku. Posljednje, trinaesto poglavlje, odnosi se na sandžak Vkl-eli (tj. oblast Vuka Brankovića). Tu su objavljene četiri jasad-name od kojih se tri odnose na rudnik Novo Brdo, a jedna na Novo Brdo i ostale rudnike, te jedna jasad-nama o zabrani trgovine solju izvan državnog monopola. Napominjemo da iz ovog perioda pos-

toje i zakoni za vilajet Braničevo zabilježeni u Braničevskom defteru.³

Za svaki sandžak autor je dao neophodna objašnjenja, a za svaki zakon podatke o nastanku, broju sačuvanih primjeraka (originala ili prijepisa) i gdje se nalaze. Također je dao i podatke o eventualnim izdanjima, s tim što, kao što smo već rekli, nema podataka ni o jugoslavenskim arhivima, niti o izdanjima zakonskih spomenika. Također, dati su faksimili originala ili prijepisa objavljenih dokumenata.

I posljednje poglavlje drugog dijela knjige koje sadrži kanun-name koje se odnose na ejalet Anadoliju priređeno je na isti način kao i poglavlje o ejaletu Rumelija. Nakon kratkog opisa ejaleta, odnosno njegove upravne organizacije slijede kanun-name koje se odnose na cijeli ejalet. Zatim slijede kanun-name koje se odnose na pojedine sandžake: Ajdin, Hudavendigar (Brusa), Karasi, Kütahya, Saruhan i Teke.

Na kraju ove knjige nalazi se bibliografija i index, kao i dvije karte Osmanskog Carstva iz vremena Mehmeda Osvajača.

- 1 *Mukayeseli Islam ve Osmanli Hukuku Külliyyati*. Diyarbakir, Dicle Universitesi Hukuk Fakultesi, 1986. 1000 s.
Islam Hukukunda ve Osmanli Tabikatında Vakıf Müessesesi. (V. prikaz u ovom časopisu). Şer'iye Sicilleri.c I-II. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.
Türk Hukuk Tarihi, c I, Kamu Hukuku (zajedno s prof.dr Halil Cin), İstanbul, 1990.
- 2 Spomenućemo samo neke naslove:
Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak. Orijentalni institut, Sarajevo, 1957., 211 p.
Dušanka Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, krševačku i vidinsku oblast*. Istorijski institut, Beograd, 1974., 177 p.
Hamid Hadžibegić, *Kanun-nama Sultana Sulejmana Zakonodavca*. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1949-1950. pp. 295-381.
- 3 Defter-i esami vilâyet-i Biraniçeva (872/1467). Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul, Maliye Defterleri yeni tasnifi № 5.
Izdanja: Momčilo Stojaković, *Braničevski defter*. Istorijski institut, Beograd, 1987., 305 p. + 2 karte + 305 (faks.);
Dušanka Bojanić, *Ibid.*; Đurđev, Branislav, *Is-pisi iz deftera za Braničevo iz XV veka*, Istoriski glasnik 3-4, Beograd 1951, pp.95-96+96 (turski tekst); Nicoara Beldiceanu et Irene Beldiceanu-Steinherr, *Quatre actes de Mehmed II concernant les Valaques des Balkans slaves*, Südost Forschungen, Band XXIV, München 1965, s. 112.

Momčilo Stojaković, (priređio), BRANIČEVSKI TEFTER, Istorijski institut u Beogradu, Zbornik za istočnjačku istorijsku i književnu 'gradu, knjiga 3, Beograd 1987.

Knjiga "Braničevski tefter - poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine ("Defter-i asâmi-i vilayet-i Braničeva") predstavlja najznačajniji rezultat plodnog naučno-istraživačkog i prevodilačkog rada Momčila Stojakovića na polju osmanistike, arhivistike i pomoćnih istorijskih nauka.

Ovaj izvor iz Arhiva Predsjedništva vlade u Istanbulu (fond "Maliye Defterleri", inv. br. 5m), objavljen u srpskohrvatskom prevodu i osmansko-turskom originalu, predstavlja najstariji sačuvani katastarski popis sjevernog dijela srpske despotovine. Knjiga sadrži iscrpan predgovor priređivača na srpskohrvatskom (1-15) i francuskom jeziku (17-31), sam prevod izvornika (35-289), objašnjenje termina i manje poznatih riječi (291-293), registar ličnih imena (295-297), registar geografskih imena (299-305), dvije karte braničevskog subašiluka i faksimile osmansko-turskog originala (I-CXLVI).

Sadržajna, odnosno, formalna strana ovog popisa ne odudara od poimeničnih popisa koje je turska administracija vršila povremeno radi evidentiranja državnih prihoda, odnosno, obaveza stanovništva prema feudalcima i državi. To je tipičan popis iz druge polovine XV vijeka koji ima poseban značaj stoga što je, uz popis oblasti Brankovića iz 1455. godine, najvažniji i najstariji turski izvor za istoriju srpskih zemalja pod turskom vlašću.

U prilično opširnom predgovoru autor ne propušta priliku da, koristeći se bogatom izvornom gradom iz ovog popisa, oblast Braničevo odmah pokuša smjestiti u koliko - toliko jasnije istorijske i geografske okvire.

O Braničevu se znalo do sada samo iz povelja što su ih srpski vladari darovali manastirima Ravanici, Ždrelu, Drenči i dr. i povelje Đurda Brankovića o vlastinstvu čelnika Rađića Postupovića. Prema njima, bilo je to područje uz desnu obalu Dunava, od ušća Morave do ušća Peka, područje Ždrele i donje porječje Mlave. Po ovom popisu oblast Braničeva je mnogo šira i obuhvata oblasti: Lučicu, Ždrelo, Pek, Homolje, Zvižd, Resavu i Ravanicu. S obzirom na to da je utvrđena izvjesna analogija između naziva i teritorije turskih nahija i nekadašnjih srednjovjekovnih župa, najvjerovatnije se u unutrašnjoj organizaciji braničevskog subašiluka krije prethodna župska organizacija. Sama oblast je po zauzimanju postala tursko krajište prema neos-

vojenim dijelovima despotovine i prema Ugarskoj.

Priređivač je već u predgovoru notirao poglavlja prezentiranog deftera. Nakon jednog rezimiranog teksta zakonskih odredbi o obavezama stanovništva Braničeva i o novčanoj vrijednosti mjernih jedinica za pojedine poljoprivredne proizvode, važećih u to vrijeme i na ovoj teritoriji, slijedi pregled naselja, stanovništva, dobara i poreskih zaduženja ovim redoslijedom: 1. *carski has*, 2. *has braničevskog subaše*, 3. *čitluk braničevskog subaše*, 4. *timari spahija-muslimana*, 5. *timari spahija-hrišćana*, 6. *timari namještenika u tvrđavi Resava*, 7. *sokolari, jastrebari, martolosi i ostali hrišćani oslobođeni od poreza*, 8. *vojnući*.

Podaci iz ovog popisa pokazuju da se broj stanovnika Braničeva u tom periodu kretao između 37-42.000. Iako se donekle može suditi i o etničkom sastavu stanovništva, pa su tako muslimani (gradsko stanovništvo) uglavnom bili nastanjeni u tvrđavama Resava i Golubac, a ostalo stanovništvo su činili pretežno Srbi i Vlasi, mislimo da je preciznije reći gradsko stanovništvo, ratari i stočari, jer je socijalno obilježje sigurnije. Što se tiče poreza, na početku popisa je data kanun-nama koja sadrži najvažnije iznose dažbina. Za žitarice, vinograd, korištenje livada, porez je plaćan u naturi. Za žitarice je mjera bila lukno (za pšenicu 12, ostalo 10 akči). Braničevo je plaćalo i porez na med i ribolov (klasični iznos - desetina). Prihodi od mlinova u hasu obračunavali su se ili u novcu ili u naturi.

U popisu su navedeni i prihodi od tržnih taksi, ispendže (25 akči od kuće, 6 od udovičke), harača, itd.

Za obavljanje npr. derbendžijske službe neki stanovnici su mogli biti oslobođeni davanja harača i ispendže.

U turski timarsko-spahijski sistem bilo je uključeno i dosta hrišćana - feudalaca. Štaviše, deset godina poslije dolaska Turaka, u tom sistemu je, prema riječima M. Stojakovića, prevladao domaći element (64:33 timara). Ipak, kod ovog omjera treba da imamo u vidu da su često u pitanju vrlo sitni timari (kod nekih je prihod i ispod 200 akči).

Pristup obradi i sama obrada ovog arhivskog izvora je izuzetno temeljita i zasnovana na osnovnim pravilima priređivanja turske arhivske građe. Objavljivanjem ovog izvora uz faksimile omogućena je i pouzdana kritika izvora, kritika teksta, istorijska kritika, a da

ne govorimo o kontroli prevoda. Priređivač je tako uspješno razriješio naoko jednostavne, a u suštini vrlo komplikovane prohtjeve suvo-parnog defterskog jezika, pa je pred nama jedan vrlo ujednačen prevod koji uz nesumnjivu naučnu informativnost posjeduje i svoju estetsku vrijednost.

Dvije karte braničevskog subašiluka su primjerena ilustracija opisa istorijskog prosatora, dobivenog u krajnjem rezultatu rada na izvoru.

Primjetan je i trud izdavača: "Braničevski defter" u mnogo čemu može biti uzor kako treba da izgleda publikacija turskih popisnih knjiga, pitanje koje je skoro jednako toliko važno koliko i sam prevodilački trud priređivača.

Upada u oči Stojakovićeva opreznost da ne padne u "toponomastičku" zamku, uvijek prisutnu kod ovakve vrste rada, da bi nam se u nekim momentima činilo da ide u drugu, doduše, bezazleniju krajnost. Naime, uvijek će biti slučajeva da se i pored silnih specijal karata, priručnika, objavljenih popisa, pojedini toponimi jednostavno ne mogu ubicirati, bilo zbog toga što su nestali, što ih je nemoguće dešifrovati ili, pak, pružaju mogućnost alternativnog čitanja.

Izbjegavajući maglovite pretpostavke priređivač ipak ogromnom broju naselja daje vrlo detaljnu ličnu kartu i brzo se gubi utisak da možda nije bilo potrebe za navođenjem u fusnotama naziva neubiciranih sela turskim latiničkim pismom, pored faksimila originala. Shvatamo da su to sve pojedinosti koje djelu daju neospornu zaslugu što je pružilo mogućnost širem krugu čitalaca da se upozna i stekne mnogo konkretniji i pouzdaniji uvid u ovakav tip izvora i eventualno pomogne ili dâ ispravke. Isti slučaj je i kod latinički kompletno datih zakonskih odredbi i uvodnog dijela popisa, kao i ogromnog broja primjera alternativnog čitanja ličnih imena u predgovoru samog djela.

Oplemenivši svoje djelo i znanjem i iskustvom svojih starijih kolega u ovoj oblasti, M.Stojaković nam je prezentirao defter čiji će podaci doprinijeti obogaćivanju saznanja o prošlosti ovog područja i poslužiti, takođe, kao neprocjenjiv izvor za onomastička, toponomastička i lingvistička istraživanja. Ekonomisti, etnolozi ili sociolozi, takođe, ovim dobivaju mogućnost kompletnog uvida u demografsku i etničku strukturu stanovništva.

Ramiza Ibrahimović

Francis Lamand: ISLAM U FRANCUSKOJ. Albin Michel, Paris 1986.

Prosječan čitalac u većini slučajeva očekivaće od istraživača o određenom pitanju preciznost, zanimljivost i strast za istinom u kojoj neće biti prisutna nota propagande ili apologetike. Ako se radi o panegiriku ili o pamfletu, o ma kojoj temi da je riječ, prvobitna ideja koju istraživač ima u vidu, tj. prije svega bolje obavještenje javnosti o materiji koju obrađuje, neće se ostvariti i rezultat tog djela naravno neće biti isti kao u djelu nekog "neutralnog" istraživača, lišenog svake emocionalnosti. Prisustvo određenog emocionalnog naboja, naime, u nekim djelima koja pretenduju da budu studije, može samo naškoditi i autoru i djelu, te postići suprotan efekat od željenog.

Jedno od takvih izdanja je i knjiga *Islam u Francuskoj*, autora Francis Lamanda. Bez obzira na samu temu, koja je vrlo interesantna i aktuelna, a odnedavno i unosna za mnoge autore, knjiga *Islam u Francuskoj* ne zadovoljava sve one kriterije potrebne za jednu ozbiljnu studiju. Cilj ovoga djela jeste očito da poduču prvenstveno Francuze ne-muslimane o ovoj, drugoj po redu, religiji u Francuskoj, da izmiri "zle duhove", da privoli hrišćane da ne gledaju neprijateljski niti s nepovjerenjem na islam, posebno na islam u Francuskoj. Knjiga obiluje nizom podataka, veoma zanimljivih za svakog čitaoca, ali se čitalac ne može oteti dojmu da je knjiga ipak napisana s namjerom da vrši određenu propagandu islama.

"Zadovoljstvo mi je da predstavim studiju koju je upravo realizovala Socio-kulturna Komisija Francuskog društva Islam i Zapad, a koje se odnosi na aktuelnu situaciju muslimana u okviru nacionalne zajednice", piše u Predgovoru za svoje djelo *Islam u Francuskoj*, Francis Lamand, inače predsjednik pomenutog društva "Islam i Zapad" u Francuskoj i potpredsjednik istoimenog internacionalnog društva. Dalje, F. Lamand govori o društvu "Islam i Zapad" sastavljenom od muslimana i ne-muslimana Francuske, koje je osnovano 1981. g., i o njegovom cilju da obavještava javnost o problemima koji se javljaju u vezi sa muslimanskom zajednicom u Fran-

cuskoj, inače demografski najjačom u Zapadnoj Evropi. Po riječima autora, radi se o studiji koja je rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada ali koja nije samo deskriptivna nego i "podsticaj za realizovanje određenih konkretnih prijedloga koji bi trebalo da otklone nejednakosti koje još uvijek postoje između hrišćanske i muslimanske zajednice u Francuskoj". Autor smatra da ova želja da se islam i Zapad približe jedan drugom ne predstavlja nikakvu prijetnju za zapadnu kulturu, a posebno ne za Francusku jer "danas više nego ikad, kultura nije omeđena granicama, nego predstavlja plimu i oseku dostignuća koje čine istoriju našeg naroda" (op.cit.p.8), reći će Lamand.

Na samom početku djela, autor obavještava čitaoca o porijeklu islama, o njegovom uspjehu i širenju kao i o predrasudama koje još uvijek vladaju na Zapadu u vezi s ovom religijom, koju Lamand naziva, dosta patetično, "sestrom judaizma i hrišćanstva". On govori o zajedničkim tačkama ove tri religije, prvenstveno o vjeri u jednog Boga koja je zajednička trima religijama, o suštini same religije i njenim postavkama, o sunitima i šiitima, o Kuranu i njegovoj objavi, citirajući one ajete koji najviše ilustruju dužnosti vjernika. Ono zbog čega ovu knjigu vrijedi prelistati, ili čak i pročitati, nisu objašnjenja šta je islam i ko je Muhamed, nego statistički podaci koji se odnose na islamske vjernike u Evropi, posebno u Francuskoj kao i o njihovim aktivnostima.

Autor između ostalog iznosi činjenicu da danas u svijetu živi milijardu pripadnika islamske religije ili četrdesetak država u kojima je islam dominantna religija. Što se Evrope tiče, tu živi, po navodima Lamanda, oko 10 miliona muslimana. Autor u vezi s ovim pominje širenje islama putem arapskih osvajanja u Španiji i turskih na Balkanu gdje veći broj autohtonog stanovništva, kao što je poznato, prelazi u 14. vijeku na islam. Tako danas u Jugoslaviji, prema autorovim navodima, živi preko 3 i po miliona muslimana, a u Bugarskoj npr. 800.000. Što se Albanije tiče, autor iznosi podatak iz 1971. godine kada je u Albaniji bilo preko milion i po muslimanskog življa. Nije jasno kakvim se izvorima služio autor knjige, a što se Jugoslavije tiče, nije jasno ni to da li je mislio na muslimane vjernike ili na pripadnike muslimanske nacije.

Autor nadalje govori o pojavi islama u Francuskoj, koji je bez sumnje u vezi sa francuskim kolonijalizmom. Kao posljedica toga, dolazi do doseljavanja stanovnika iz Sjeverne Afrike, mahom muslimanskog porijekla, u

Francusku. Prvo zvanično priznanje islamske religije u Francuskoj bilo je, po riječima autora knjige, osnivanje džamije u Parizu 1922. godine. Dok je prvi razlog naseljavanja muslimana u Francusku bio dakle, kolonijalizam, drugi je bio imigracija i dekolonijalizacija. Već prije 1940. g. u Francusku se naseljava velik broj Magrebanaca; migracije su posebno značajne 1945. godine i u periodu između 1954. i 1968. g. Odluka Francuske vlade da zatvori granice 1974.godine usporila je doseljavanje muslimana iz Sjeverne Afrike u Francusku, ali ne i zaustavila njihov dolazak. I uprkos tim mjerama broj muslimana u Francuskoj se iz godine u godinu povećava, posebno zbog velikog nataliteta u magrebskim porodicama. Muslimansko stanovništvo Francuske zastupljeno je u pet osnovnih centara, a to je prvenstveno Pariz i pariška regija, sjever Francuske, posebno Lil, zatim Lion i Marsej, i napokon istok Francuske. Najveći broj muslimana Francuske su iz Alžira, zatim iz Tunisa, Senegala, Malija, a potom iz Evrope gdje se neznatan broj odnosi na muslimane iz Jugoslavije.

Muslimane Francuske autor knjige "*Islam u Francuskoj*" dijeli u tri grupe: u prvu spadaju po njemu alžirske porodice koje su se doselile u Francusku nakon što je Alžir dobio nezavisnost; u drugu spadaju mladi Magrebanaci rođeni u Francuskoj nakon 1963. g. koji imaju duplo državljanstvo; i napokon u treću, oni koji su prešli na islam. Danas ovih posljednjih ima u Francuskoj između 50 i 60 hiljada. Najveći broj prelaska na islam dešava se u džamijama, kako u Parizu tako i u francuskoj provinciji, ali i u inozemstvu, pa je teško znati konačan broj novih konvertita. Po riječima Lamanda, djelo Rene Guénona, autora niza popularno pisanih djela o islamu, uticalo je takode na prelazak na islam. Mnogi Francuzi koji su prešli na islam vezuju se vrlo često za mističke pokrete u islamu.

Posebno mjesto u knjizi *Islam u Francuskoj* autor daje osnivanju i ulozi islamskih udruženja u Francuskoj i u inostranstvu koja počinju da se formiraju još u prošlom stoljeću a među kojima Lamand ističe postojanje "Svjetske islamske lige" čije se središte nalazi u Meki, a predstavništvo u Parizu; zatim autor knjige pominje "Društvo Vjera i vjerska praksa", "Uniju muslimanskih žena u Francuskoj", "Društvo prijatelja islama", "Društvo za odbranu moralnih i materijalnih interesa francuskih muslimana", društvo zvano "Živjeti islam na Zapadu", itd.

U knjizi se govori o nastavi u školama, uvodenju nastave na maternjem jeziku mus-

limana, odnosno na arapskom jeziku, o otvaranju bolnica za pripadnike islamske religije i o emisijama o stranim kulturama, posebno o TV emisiji "Mozaik" koja prikazuje općenito život nacionalnih manjina u Francuskoj.

Kao potporu svojim riječima, autor Lamand iznosi na kraju knjige *Islam u Francuskoj* govor Pape Jovana Pavla II, održan 1985. g. u Kazablanci, koji se odnosi na sličnosti između hrišćanske i islamske religije.

Na samom kraju djela, nalazi se lista članova društva Islam i Zapad, (primijetimo da u ovoj neobičnoj sintagmi, gdje se islam i Zapad. oboje pišu velikim slovima, islam ima i geografsko značenje). Među brojnim članovima pomenutog udruženja, nalaze se imena mnogih značajnih, poznatih intelektualaca Francuske.

Jasna Šamić

SHASTRIC TRADITIONS IN INDIAN ARTS / Edited by Anna Libera Dallapiccola, in collaboration with Christine Walter-Mendy, Stephanie Zingel-Avé Lallemand. - Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden GMBH, 1989. -Vol. 1. Texts (XVII+491 p.; 24 cm), Vol. 2. References and Documentation (VII+135 p.+CIV tab. ilustr.; 24 cm). - (Beiträge zur Südasiensforschung: Südasiens-Institut, Universität Heidelberg; 125)

Međunarodni seminar održan u Hajdelbergu, posvećen tradiciji šastre u indijskoj umjetnosti, okupio je veliki broj naučnika iz gotovo cijelog svijeta (K.Vatsyayan, S.Pollock, T.S.Maxwell, K.K.Dasgupta, A.J.Gail, J.F.Mosteller, W.B.Bollée, H.Sarkar i mnogi drugi), koji su u svojim referatima pokušali rasvijetliti jedan od ključnih pojmova indijske kulture i duhovne istorije, fenomen šastra. Riječ šastra etimološki je izvedena iz sanskritskog korijena śās (učiti, podučavati), a u gramatičkoj tradiciji koristi se u značenju "pravilo" upotrebe. Vedska egzegeza, Mīmāṃsā, u okviru obrazlaganja i odbrane jedinstvene autoritativnosti brahmanskih tekstova, morala je specijalizirati također i prirodu i karakter šastre. Tako velika Mīmāṃsaka iz 7. vijeka, Kumārilabhaṭṭa, daje sljedeću definiciju: "Šastra uči ljude šta trebaju činiti, a šta ne. To čini pomoću vječnih riječi i riječi koje su stvorili ljudi". Najranija djela šastre su vedange, teološko-filozofske rasprave (vedāṅga, 600-300 v. pne). One obuhvataju šest pomoćnih disciplina koje su se razvile iz potrebe za očuvanjem i razumijevanjem starih vedskih tekstova i oživljavanjem njihovih kompleksnih obreda: gramatika, prozodija, fonetika, etimologija, astronomija i obredna liturgija. Šastre se, po mišljenju nekih indologa, mogu smatrati krutim kompendijima pravila, traktatima koji upravljaju svim ljudskim djelatnostima, poljoprivredom, uzgajanjem slonova, arhitekturom, muzikom, erotikom, slikarstvom, aritmetikom, medicinom, itd.

Većina učenika seminara pokušala je, u skladu s tim, prikazati uticaj šastre unutar pojedinih oblasti stvaralaštva, bez ulaženja u širi kontekst. Svega nekolicina referata posvećena je širem razmatranju fenomena šastra i njenih specifičnosti. Četrdeset referata prezentiranih na ovom seminaru, štampani su u prvom tomu knjige "Tradicije šastre u indijskim umjetnostima". Referati se mogu podijeliti u osam tematskih oblasti: 1. uvodne i opšte opaske (referati o fenomenima šilpa i šastra, str. 1-26), 2. ikonografija (12 referata o raznim aspektima budističke i brahmanske ikonografije, razvoju indijske ikonometrije, tradiciji Purāna, str. 27-153), 3. arhitektura (6 referata o uticaju šastre na indijsku arhitekturu, te indo-islamskoj arhitekturi, str. 155-218), 4. planiranje grada (4 referata o izgradnji gradova na primjerima Džajapura, Viangare, Purija i Baktapura, str. 219-268), 5. književnost (5 referata, o figurama govora u starim tekstovima, odnosu šastre i sanskritske književnosti, književnoj kritici, str. 269-338), 6. obredi (2 referata, razmatranja teoloških stavova na primjerima iz literature, str. 339-359), 7. izvodačke umjetnosti (o klasičnom indijskom plesu i načinu muziciranja, 3 referata, str. 361-392), 8. tradicija i savremeno (7 referata, o tradiciji šastre u današnjoj indijskoj muzici i plesu, pata slikarstvu, vezi između šastre i savremenih umjetničkih izraza, str. 393-491). Pažnju istoričara islamske umjetnosti sigurno će privući referat R. Natha, profesora istorije na Agra koledžu, pod naslovom "On the theory of Indo-Muslim architecture" (str. 187-201).

U uvodnom dijelu knjige štampana je riječ izdavača (str. XI), in memoriam Haribishnu Sarkaru, jednom od učesnika seminara (str. XIII), uvod (str. XV-XVII) i pozdravno obračanje učesnicima seminara (str. 1-4).

Drugi tom ovog izvanredno opremljenog izdanja nosi podnaslov "References and Documentation", a sadrži sljedeće: indeks imena spomenutih u referatima (str. 1-32), popis djela koja su autori citirali u svojim referatima (str. 33-55), listu objavljenih izvora koje su citirali autori (str. 57-60), listu neobjavljenih izvora citiranih u referatima (str. 61-64), osnovne biografske podatke o autorima referata na seminaru (str. 65-74), objašnjenje

crteža (str. 75-76) i ilustracija (str. 77-84) koje prate pojedine referate, te crteže (str. 87-135) i ilustracije (str. I-CIV).

Referati sa simpozija u Hajdelbergu svakako su još jedan vrlo značajan doprinos izučavanju fenomena šastra kao specifičnog kulturnog fenomena, njegovog manifestovanja kroz razne oblasti života i stvaralaštva, te njegovog uticaja na formiranje indijske kulture uopšte, a sama knjiga dobar je primjer izdavačima kako predstaviti jedan naučni skup, njegove učesnike i rezultate toga skupa.

Svetlana Milić

WORLD BIBLIOGRAPHY OF TRANSLATIONS OF THE MEANINGS OF THE HOLY QUR'AN PRINTED TRANSLATIONS 1515-1980. Priredili Ismet Binark i Halit Eren. Predgovor Ekmeleddin Ihsanoğlu.

-Istanbul: IRCICA, 1406/1986.-Str. XCIX+890+34

Kur'an je, zasigurno, jedna od najprevođenijih knjiga svijeta. Na mnoge jezike je prevedena i više puta. Postoji i brojna literatura o prevodima u kojoj se ocjenjuju pojedinačni prevodi ili se tretira problematika prevodenja Kur'ana na druge jezike. Međutim, do sada nije napravljena opsežna bibliografija prevoda značenja Kur'ana. Istina, i prije je bilo pojedinačnih nastojanja u ovom pogledu, ali su ona bila ograničena na jedan jezik, grupu jezika ili određeni period. Nije potrebno objašnjavati da je takva bibliografija neophodna za istraživače koji rade u domenu "kur'anskih nauka" i slične tematike.

S obzirom na ovu naučnu potrebu *Centar za islamsku istoriju, umjetnost i kulturu (IRCICA)* je uključio u svoj program pripremu opsežne bibliografije prevoda značenja Kur'ana Časnog, 1515-1980 (*World bibliography of translations of the meanings of the Holy Qur'an printed 1515-1980*).

Sa informacijama koje su bile dostupne počela su preliminarna istraživanja ove teme.

Ostvarujući izvjesne rezultate IRCICA je odlučila da ovaj projekat razmatra u tri faze:

1. Štampani prevodi
2. Prevodi u formi rukopisa
3. Usmeni prevodi

Iz više razloga, prvo su razmatrani štampani prevodi. Ovim projektom su obuhvaćene sve informacije o objavljenim prevodima značenja Kur'ana na raznim jezicima. U ovoj fazi nisu uzeti u razmatranje naučna ocjena i tačnost prevoda. To je posebna tema kojom

će se baviti stručnjaci za svaki pomenuti jezik.

Bibliografija počinje uvodom (str. I-XV) koji je napisao Ekmeleddin Ihsanoğlu, direktor IRCICA-e; slijedi predgovor istoriji prevoda značenja Kur'ana (*Introduction to the History of Translating the Meanings of the Holy Qur'an*), str. XVII-LVI. U predgovoru se govori o značenju Kur'ana (*The Meaning of the Qur'an*), o jeziku Kur'ana (*The Language of the Qur'an*), o zapisivanju i kompilaciji Kur'ana (*Recording and Compilation of the Qur'an*), o islamu kao svjetskoj religiji i profetu koji je poslan čitavom čovječanstvu (*Islam is a World Religion, The Prophet was sent to all Mankind*), o tome da su muslimani odgovorni za širenje islama (*Muslims are Responsible for Propagation of Islam*), o tumačenju Kur'ana na strane jezike (*Interpretation of the Qur'an in Foreign Languages*), o prevodu Kur'ana (*Translation of the Qur'an*) o različitim shvatanjima muslimanskih naučnika u pogledu prevoda Kur'ana (*Different Views of the Muslim Scholars Concerning the Translation of the Qur'an*), o prvim prevodima na islamske i druge azijske i afričke jezike (*First Translations into Islamic Languages and into other Asian and African Languages: persian, turkish, urdu, bengali, gujarati, chinese, japanese...*), o prvim prevodima na evropske jezike (*The first Translations in European Languages: latin, spanish, italian, german, french, english*).

Zatim su navedene osnovne odrednice koje su korištene pri sistematizaciji bibliografije (*Bibliographical Arrangement*), str. LVII + LVIII.

Utvrđivanje bibliografskih jedinica (*Identification of the Bibliographical Entries*) str. LIX - LX, zatim su navedene upotrebljivane skraćenice (*Abbreviations*) str. LXI-LXIII, skraćenice referenci upotrebljenih u bibliografiji (*Abbreviations of References used in the Bibliography*) str. LXV-LXXXI, način transkripcije (*System of transliteration*) str. LXXXIII, reference i izvori bibliografije (*References and Sources of the Bibliography*) str. LXXXV-XCIX. U ovom poglavlju su prvo navedena imena autora (abecedno raspoređena), zatim bibliografije, knjižarski katalozi, katalozi, saopštenja sa kongresa, indeksi, drugi radovi i biblioteke.

Od str. 1-689 su navedeni prevodi na 65 jezika (afrikanski, albanski, urdu, armenijski, burmanski, kineski, danski, njemački, esperanto, japanski, koreanski, kurdski, malajski, poljski, srpskohrvatski, svahili...). U ovom poglavlju su navedeni naslovi prevoda, kako cjelovitih tako i dijelova i napravljenih izbora.

Indeks imena (str. 694-740) sadrži imena prevodilaca (data abecedno) i svih drugih lica i institucija koji su pomogli realizaciji ove bibliografije.

Indeks naslova (str. 741-783) se sastoji od dva dijela. Prvi dio obuhvata naslove potpunih prevoda, a drugi pojedine i izabrane prevode. Naslovi su dati po abecednom redu.

Hronološki indeks (str. 785-880) se sastoji od dva posebna dijela. Jedan obuhvata potpune prevode, a drugi pojedine i izabrane prevode. Naslovi su navedeni abecedno i po godinama od 1515-1980.

U ovom indeksu su navedeni ime prevodioca, naslov knjige, mjesto izdanja, datum i jezik.

Uvod je dat i na arapskom jeziku (str.1-6), kao i predgovor istoriji tumačenja prevođa Kur'ana Časnog (str. 7-34).

U pripremanju ove bibliografije pretraženo je ukupno 135 bibliotečkih kataloga, nacionalnih bibliografija, indeksa, novina, članaka i sličnih izvora, kao i 81 bibliotečka zbirka u raznim zemljama. Korišteni izvori knjiga i bibliotečke zbirke su pojedinačno pomenuti u poglavlju "*References and Sources of the Bibliography*" (str. LXXXV-XCIX).

Ne može se tvrditi da je ova bibliografija potpuna i bez grešaka. I sami priređivači su računali na izvjesne nedostatke koji su neminovni u realizaciji ovakvog projekta. Međutim, neophodno je ukazati na vrijednost ove bibliografije, njenu opširnost i veliki broj podataka koji su predstavljeni na najbolji mogući način i tako dostupni svim čitaocima.

Rad na ovom projektu, kako ističe i sam uvodničar, i dalje će se nastaviti, s tim što se planira neminovna korektura svakih deset godina. Činjenica je da će u ovoj opsežnoj bibliografiji, koja predstavlja veoma vrijedan priručnik, korist za svoj budući rad naći širi krug orijentalista.

Slavica Denadija